

Верховний
Суд

ОГЛЯД

практики розгляду Верховним Судом
справ у спорах
щодо недоговірних зобов'язань,
якщо такі рішення ухвалені у спорах,
віднесених до юрисдикції
господарських судів

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за липень 2020 року – серпень 2021 року

Зміст

1. Практика застосування положень законодавства щодо повернення безпідставно набутого майна (коштів)	4
2. Практика застосування положень законодавства щодо спонукання виконати або припинити певні дії	21
3. Практика застосування положень законодавства щодо відшкодування шкоди	57

Перелік уживаних скорочень

ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
Закон	– Закон України "Про страхування"
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

1. Практика застосування положень законодавства щодо повернення безпідставно набутого майна (коштів)

У разі коли поведінка набувача, потерпілого, інших осіб або подія утворюють правову підставу для набуття (збереження) майна, положення статті 1212 ЦК України можна застосовувати тільки після того, як така правова підстава в установленому порядку скасована, визнана недійсною, змінена, припинена або була відсутня взагалі. Застосування положень статті 1212 ЦК України передбачає встановлення наявності у позивача права власності на безпідставно набуте відповідачем майно

КГС ВС розглянув касаційну скаргу АТ "Укртрансгаз" на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 03.02.2020 за позовом АТ "Укртрансгаз" до ПАТ "Одеський припортовий завод" за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, – ПАТ "Одесагаз" та третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача, – ТОВ ГК "Укртрансгаз" про зобов'язання повернути безпідставно набуте майно та стягнення коштів.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

АТ «Укртрансгаз» звернулося до Господарського суду Одеської області з позовом до ПАТ «Одеський припортовий завод» про повернення безпідставно набутого майна у вигляді природного газу та стягнення 437 879 530,57 грн.

Позовні вимоги обґрунтовані відсутністю правових підстав для відбору відповідачем у червні 2016 року природного газу з газотранспортної системи позивача понад встановлені обсяги.

Рішенням Господарського суду Одеської області від 08.10.2019 позовні вимоги АТ «Укртрансгаз» задоволені частково. Стягнуто з ПАТ «Одеський припортовий завод» на користь АТ «Укртрансгаз» 266 392 761,62 грн вартості природного газу та 204 528, 87 грн судового збору. У решті позову відмовлено.

Апеляційний господарський суд не погодився з висновком суду першої інстанції про те, що відповідач відібрав з газотранспортної системи 53 253,949 тис. куб. м природного газу без наявності для цього правових підстав, та про застосування до спірних правовідносин положень статей 1212, 1214 ЦК України.

АТ «Укртрансгаз» звернулося до Верховного Суду з касаційною скаргою на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 03.02.2020 у справі № 916/1577/19, у якій просило її скасувати повністю і залишити в силі рішення Господарського суду Одеської області від 08.10.2019.

ОЦІНКА СУДУ

Предметом регулювання інституту безпідставного набуття чи збереження майна є відносини, які виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна та не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

Зобов'язання з безпідставного набуття, збереження майна виникають за наявності трьох умов: а) набуття або збереження майна; б) набуття або збереження майна за рахунок іншої особи; в) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна (відсутність положень закону, адміністративного акта, правочину або інших підстав, передбачених статтею 11 ЦК України).

Об'єктивними умовами виникнення зобов'язань з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави є: 1) набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); 2) завдання шкоди у вигляді зменшення або незбільшення майна в іншої особи (потерпілого); 3) обумовленість збільшення або збереження майна з боку набувача шляхом зменшення або відсутності збільшення на стороні потерпілого; 4) відсутність правової підстави для зазначеної зміни майнового стану цих осіб.

Відповідно до статті 1212 ЦК України безпідставно набутим є майно, набуто особою або збережене нею в себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави.

Загальна умова частини першої статті 1212 ЦК України звужує застосування інституту безпідставного збагачення у зобов'язальних (договірних) відносинах, бо отримане однією зі сторін у зобов'язанні підлягає поверненню іншій стороні на цій підставі тільки за наявності ознаки безпідставності такого виконання.

Набуття однією зі сторін зобов'язання майна за рахунок іншої сторони в порядку виконання договірною зобов'язання не вважається безпідставним.

Тобто в разі коли поведінка набувача, потерпілого, інших осіб або подія утворюють правову підставу для набуття (збереження) майна, положення статті 1212 ЦК України можна застосовувати тільки після того, як така правова підстава в установленому порядку скасована, визнана недійсною, змінена, припинена або була відсутня взагалі.

Під відсутністю правової підстави розуміється такий перехід майна від однієї особи до іншої, який або не ґрунтується на прямій вказівці закону, або суперечить меті правовідношення і його юридичному змісту. Тобто відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок потерпілого поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином.

Згідно із частиною першою, пунктом 1 частини другої статті 11, частин першої, другої статті 509 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені цими актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

До підстав виникнення цивільних прав та обов'язків належать, зокрема, договори та інші правочини. Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника

виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, установлених статтею 11 ЦК України.

Зобов'язання повинне належно виконуватись відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що зазвичай ставляться.

За частиною першою статті 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші.

Частиною першою статті 202 ЦК України встановлено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Системний аналіз положень частини першої, пункту 1 частини другої статті 11, частини першої статті 177, частини першої статті 202, частини першої статті 1212 ЦК України дає можливість дійти висновку про те, що чинний договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання грошей).

Майно не може вважатися набутиим чи збереженим без достатніх правових підстав, якщо це відбулося в незаборонений цивільним законодавством спосіб з метою забезпечення породження учасниками відповідних правовідносин у майбутньому певних цивільних прав та обов'язків, зокрема внаслідок тих чи інших юридичних фактів, правомірних дій, які прямо передбачені частиною другою статті 11 ЦК України.

Водночас сама лише наявність укладеного між сторонами договору не є достатньою підставою для віднесення до договірних будь-яких правовідносин, що виникають між цими особами. Для визнання відповідних зобов'язань між сторонами договірними необхідно встановити факт їх виникнення саме на підставі умов та на виконання відповідного договору.

Застосування положень статті 1212 ЦК України передбачає встановлення наявності у позивача права власності на безпідставно набуте відповідачем майно.

У цій справі Верховний Суд дійшов висновку, що суди першої та апеляційної інстанцій припустилися неправильного застосування приписів ГПК України стосовно всебічного, повного та об'єктивного розгляду в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, а у Верховного Суду відсутня процесуальна можливість з'ясувати дійсні обставини справи, що перешкоджає ухвалити нове рішення у справі. Відповідно, це є підставою для скасування прийнятих рішень попередніми судами та передання справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 02.07.2020 у справі № 906/456/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90232116>.

Див. також постанови Верховного Суду від 23.07.2020 у справі № 916/1577/19, від 03.11.2020 у справі № 920/1122/19, від 17.02.2021 у справі № 5023/10655/11, від 04.03.2021 у справі № 916/2419/19 від 08.04.2021 у справі № 905/1742/19 та № 921/692/19, від 18.05.2021 у справі № 924/774/18, від 19.05.2021 у справі № 922/1830/2, від 20.05.2021 у справі № 905/1751/19.

Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов: набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Державного спеціалізованого підприємства "Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами" на постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.05.2020 та рішення Господарського суду Київської області від 31.01.2020 у справі № 911/1317/19 за позовом ТОВ "Енергосервісна компанія "ЕСКО Україна" до Державного спеціалізованого підприємства "Чорнобильський спецкомбінат" (далі – ДСП "ЧСК") за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача, – Державного спеціалізованого підприємства "Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами" (далі – ДСП "ЦППРВ") про стягнення грошових коштів.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У травні 2019 року ТОВ "Енергосервісна компанія "ЕСКО Україна" звернулося до Господарського суду Київської області з позовом до ДСП "ЧСК" і з урахуванням заяв про зміну предмета позову та зменшення позовних вимог просило суд стягнути з відповідача на свою користь 4 657 246,01 грн. На обґрунтування позову зазначено, що впродовж лютого – квітня 2019 року позивач поставив відповідачу теплову енергію, однак відповідач відмовився підписувати відповідні акти приймання-передачі та оплачувати вартість теплової енергії, мотивуючи свою відмову відсутністю укладеного між сторонами відповідного договору на поставку теплової енергії, а також неможливістю укладення такого договору з позивачем у зв'язку з відсутністю економічних, технологічних та юридичних підстав. Правовими підставами позову ТОВ "Енергосервісна компанія "ЕСКО Україна" зазначено положення пункту 4 частини другої статті 11 ЦК України та статей 1212 і 1213 ЦК України.

Рішенням Господарського суду Київської області від 31.01.2020 у справі № 911/1317/19 позов задоволено повністю. Стягнуто з ДСП "ЧСК" на користь ТОВ "Енергосервісна компанія "ЕСКО Україна" 4 657 246,01 грн.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 28.05.2020 рішення Господарського суду Київської області від 31.01.2020 у справі № 911/1317/19 залишено без змін.

Не погоджуючись з ухваленими судовими рішеннями, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача, – ДСП "ЦППРВ" звернулася до Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій просила постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.05.2020 та рішення Господарського суду Київської області

від 31.01.2020 у справі № 911/1317/19 скасувати повністю, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Підставами для скасування оскаржуваних судових рішень третя особа вказує неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права і порушення норм процесуального права.

Обґрунтовуючи вимоги касаційної скарги, ДСП "ЦППРВ" зазначило, що відсутність укладеного між сторонами договору купівлі-продажу теплової енергії виключає можливість застосування до спірних правовідносин положень статей 1212 і 1213 ЦК України. Заявник вказує на те, що суди встановили обставини поставки теплової енергії в зазначених у позові обсязі та вартості на підставі недопустимих доказів, зокрема односторонніх проміжних актів приймання-передачі та односторонніх актів зняття показників лічильника, а при розрахунку вартості теплової енергії помилково застосували середню вартість теплової енергії в Київській області на момент спірної поставки, коли вартість такої енергії слід було розраховувати на момент ухвалення рішення. Крім того, суди не надали належної оцінки низці доказів у справі, які, на думку скажника, спростовують доводи позивача щодо потреби, а також наміру відповідача здійснити закупівлю теплової енергії.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до статті 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала.

Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов: набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала.

У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин унеможлиблює застосування до них судом положень глави 83 ЦК України. Наведені правові висновки висловлені ВП ВС у постановках від 20.11.2018 у справі № 922/3412/17 та від 13.02.2019 у справі № 320/5877/17.

Судами попередніх інстанцій встановлено та не заперечується учасниками справи, що строк дії укладеного між сторонами договору купівлі-продажу теплової енергії від 27.02.2017 закінчився 31.12.2017, а у лютому-квітні 2019 року відповідний договір на поставку теплової енергії сторонами не укладався.

Ураховуючи відсутність укладеного між сторонами договору на момент спірної поставки, суди дійшли правильного висновку, що до цих правовідносин слід

застосовувати положення статті 1212 ЦК України. При цьому встановлена законом необхідність укладення такого договору як обов'язкова умова поставки теплової енергії в розглядуваному випадку не має визначального значення для їх кваліфікації.

Положення глави 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Для кондикційних зобов'язань характерним є, зокрема, приріст майна в набувача без достатніх правових підстав, а предметом доказування у цьому випадку є сам факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої.

Правова позиція подібного змісту викладена в постанові ВП ВС від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17.

Як вбачається з матеріалів цієї справи, ТОВ "Енергосервісна компанія "ЕСКО Україна" звернулося до суду з вимогою не про повернення теплової енергії в натурі, а про стягнення безпідставно збережених у 2019 році коштів, які, на його думку, відповідач був зобов'язаний сплатити позивачу за фактично отриману теплову енергію в лютому–січні 2019 року.

Отже, суди попередніх інстанцій дійшли правомірного висновку про правильність здійсненого позивачем розрахунку безпідставно збережених відповідачем коштів, які відповідач мав заплатити за користування тепловою енергією і зобов'язаний повернути позивачу на підставі частини першої статті 1212 ЦК України.

Крім того, твердження скаржника, що оскаржувані судові рішення у справі прийняті без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановках ВС у справах № 6-88цс13, № 6-122цс14 та № 904/6293/17, ВС відхилив, оскільки у зазначених справах суди дійшли висновків про неможливість застосування до правовідносин сторін положень статті 1212 ЦК України у зв'язку із встановленим фактом існування між ними договірних відносин.

Колегія суддів КГС ВС дійшла висновку, що постанова Північного апеляційного господарського суду від 28.05.2020 та рішення Господарського суду Київської області від 31.01.2020 у справі № 911/1317/19 прийняті судами відповідно до фактичних обставин, вимог матеріального та процесуального права і підстав для їх зміни або скасування не вбачається.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21.10.2020 у справі № 911/1317/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841802>.

Див. також постанови Верховного Суду від 20.10.2020 у справі № 922/3780/19, від 24.12.2020 у справі № 906/1216/19, від 17.02.2021 у справі № 922/1318/20, від 28.12.2020 у справі № 910/5418/19, від 24.02.2021 у справі № 910/12062/19, від 08.07.2021 у справі № 910/8040/20.

Завдання збитків та набуття майна без достатньої правової підстави мають різну правову природу і підпадають під різне нормативно-правове регулювання. На відміну від збитків, для стягнення яких підлягає доведенню наявності складу правопорушення, для повернення безпідставно набутих коштів необхідним є встановлення обставин набуття або збереження майна за рахунок іншої особи (потерпілого) та те, що набуття або збереження цього майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала

КГС ВС розглянув касаційну скаргу АТ "Укртрансгаз" на рішення Господарського суду міста Києва від 06.02.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 30.06.2020 у справі № 910/13503/19 за позовом ТОВ "Облгазпостач" до АТ "Укртрансгаз" про стягнення збитків у сумі 4 240 000 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Позов було подано про стягнення з АТ "Укртрансгаз" збитків у розмірі 4 240 000 грн, завданих безпідставним стягненням з позивача зазначеної суми як оплати послуг комерційного балансування природного газу за вересень 2016 року за договором транспортування природного газу від 17.12.2015 № 1512001145 (далі – договір).

Рішенням Господарського суду міста Києва від 06.02.2020, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 30.06.2020 позов задоволено в повному обсязі; стягнуто з АТ "Укртрансгаз" на користь ТОВ "Облгазпостач" 4 240 000 грн збитків, а також 63 600 грн витрат зі сплати судового збору. Прийняті судові рішення мотивовані тим, що рішенням у справі № 910/20921/17 встановлено преюдиціальність обставин щодо безпідставності нарахування та стягнення відповідачем з позивача коштів за договором за послуги балансування обсягів природного газу за вересень 2016 року. Тому, беручи до уваги порушення відповідачем взятих на себе зобов'язань за договором, що виявилось в неправомірному нарахуванні позивачу плати за послуги балансування обсягів природного газу за вересень 2016 року та призвело до виплати ним коштів у розмірі 4 240 000 грн на підставі банківської гарантії, суди попередніх інстанцій дійшли висновку про доведеність позивачем усього складу цивільного правопорушення, необхідного для стягнення збитків. Крім того, суди зазначили про належність та ефективність обраного позивачем способу захисту.

ОЦІНКА СУДУ

Предметом розгляду в цій справі є вимоги ТОВ "Облгазпостач" про стягнення з АТ "Укртрансгаз" збитків у розмірі 4 240 000 грн, завданих у зв'язку з безпідставним нарахуванням відповідачем спірної суми в розмірі 4 240 000 грн як оплати за послуги комерційного балансування природного газу за вересень 2016 року за договором та направленням ПАТ "Діамантбанк" вимоги платежу за банківською гарантією.

Суди першої та апеляційної інстанцій погодилися з позивачем щодо правильності обраного способу захисту, а також наявності правових підстав для

відшкодування йому збитків, спричинених неправомірними діями АТ "Укртрансгаз", відповідно до положень статей 15, 16, 22, 906 ЦК України, статей 224, 225 ГК України.

Водночас згідно із частинами першою та другою статті 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала. Положення глави 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події.

Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов: набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала.

У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин унеможлиблює застосування до них судом положень глави 83 ЦК України.

За змістом приписів глав 82 і 83 ЦК України для деліктних зобов'язань, які виникають із заподіяння шкоди майну, характерним є, зокрема, зменшення майна потерпілого, а для кондикційних – приріст майна в набувача без достатніх правових підстав. Вина заподіювача шкоди є обов'язковим елементом настання відповідальності в деліктних зобов'язаннях. Натомість для кондикційних зобов'язань вина не має значення, оскільки важливим є сам факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої.

Така правова позиція викладена в постанові ВП ВС від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17.

Із встановлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин вбачається, що підставою для перерахування банком на користь АТ "Укртрансгаз" 4 240 000 грн, які були попередньо перераховані банку ТОВ "Облгазпостач" у зв'язку із зверненням АТ "Укртрансгаз" з вимогою платежу від 14.11.2016 № 15552/8-001 за банківською гарантією, стало необґрунтоване, тобто без дотримання встановленого договором та законодавством порядку врегулювання негативного місячного небалансу, нарахування АТ "Укртрансгаз" ТОВ "Облгазпостач" плати за послуги комерційного балансування природного газу за вересень 2016 року за договором.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильного висновку, що АТ "Укртрансгаз" безпідставно направило банку вимогу платежу від 14.11.2016 № 15552/8-001 за банківською гарантією на суму 4 240 000 грн, за якою й було здійснено перерахування спірної суми.

Однак суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що нарахування АТ "Укртрансгаз" плати за послуги комерційного балансування природного газу за вересень 2016 року за договором та направлення вимоги платежу від 14.11.2016 № 15552/8-001 за банківською гарантією фактично відбулося поза межами умов,

передбачених договором транспортування природного газу від 17.12.2015 № 1512001145 та договором про надання гарантії від 25.02.2016 № Г-2016/0413.

Завдання збитків та набуття майна без достатньої правової підстави мають різну правову природу і підпадають під різне нормативно-правове регулювання. На відміну від збитків, для стягнення яких підлягає доведенню наявності складу правопорушення, для повернення безпідставно набутих коштів необхідним є встановлення обставин набуття або збереження майна за рахунок іншої особи (потерпілого) та те, що набуття або збереження цього майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала.

Зважаючи на викладене, суди першої та апеляційної інстанцій помилково застосували до спірних правовідносин приписи статті 22, 906 ЦК України, статей 224, 225 ГК України, оскільки застосуванню підлягали положення статті 1212 ЦК України щодо наслідків набуття майна без достатньої правової підстави.

У постанові від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17 ВП ВС зазначила, що суди, з'ясувавши при розгляді справи, що сторона або інший учасник судового процесу для обґрунтування своїх вимог або заперечень послався не на ті норми права, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснюють правильну правову кваліфікацію відносин та застосовують для прийняття рішення ті норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини (аналогічну правову позицію викладено в постанові ВП ВС від 25.06.2019 у справі № 924/1473/15). Зазначення позивачем конкретної правової норми для обґрунтування позову не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом слід керуватися при вирішенні спору (аналогічну правову позицію викладено у постанові Верховного Суду від 23.10.2019 у справі № 761/6144/15-ц).

Саме на суд покладено обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін, зважаючи на факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору. Самостійне застосування судом для прийняття рішення саме тих норм матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, не призводить до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту (пункти 85, 86 постанови ВП ВС від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17).

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій помилково застосували до спірних правовідносин приписи статті 22, 906 ЦК України, статей 224, 225 ГК України, які регулюють деліктні правовідносини, однак це не вплинуло на правильність висновків судів про наявність підстав для задоволення позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 20.10.2020 у справі № 910/13503/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92317530>.

Див. також постанову Верховного Суду від 04.03.2021 у справі № 910/15621/19.

Під відсутністю правової підстави розуміється такий перехід майна від однієї особи до іншої, який або не ґрунтується на прямій вказівці закону, або суперечить меті правовідношення і його юридичному змісту. Тобто відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок потерпілого поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ «ВС Строймастер» на рішення Господарського суду Харківської області від 16.12.2019, додаткове рішення Господарського суду Харківської області від 26.12.2019, постанову Східного апеляційного господарського суду від 05.11.2020 та додаткову постанову Східного апеляційного господарського суду від 18.11.2020 у справі № 922/2216/18 за позовом ТОВ «ВС Строймастер» до ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» про стягнення 409 880,65 грн, та за зустрічним позовом ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» до ТОВ «ВС Строймастер» про стягнення 808 501,23 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «ВС Строймастер» звернулося до Господарського суду Харківської області з позовом до ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» про стягнення заборгованості (393 238,61 грн – основний борг, 5 559,20 грн – 3 % річних, 11 112,84 грн – інфляційні втрати), яка виникла внаслідок неналежного виконання відповідачем умов договору підряду від 19.07.2017 на виконання ремонтно-будівельних робіт в частині оплати вартості виконаних робіт згідно з актом приймання виконаних будівельних робіт за січень 2018 року.

У свою чергу, ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» звернулося до Господарського суду Харківської області із зустрічним позовом до ТОВ «ВС Строймастер» у справі про стягнення 560 706,49 грн безпідставно набутих коштів та 247 794,74 грн пені.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 16.12.2019 у справі № 922/2216/18 відмовлено в задоволенні первісного позову; зустрічний позов задоволено; стягнуто з ТОВ «ВС Строймастер» на користь ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» кошти у розмірі 560 706,49 грн, 247 794,74 грн пені та витрати зі сплати судового збору в розмірі 12 127, 52 грн.

У суді апеляційної інстанції справа розглядалася неодноразово у зв'язку зі скасуванням судом касаційної інстанції постанови та додаткової постанови суду апеляційної інстанції у справі.

За результатом нового розгляду постановою Східного апеляційного господарського суду від 05.11.2020 апеляційну скаргу ТОВ «ВС Строймастер» залишено без задоволення, а рішення Господарського суду Харківської області від 16.12.2019 та додаткове рішення Господарського суду Харківської області від 26.12.2019 у справі № 922/2216/18 без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Задовольняючи зустрічний позов, суди попередніх інстанцій виходили, зокрема, з того, що замовник, скориставшись своїм правом, передбаченим підпунктом 6.2.1 пункту 6.2 договору, відмовився від договору в односторонньому порядку за наявності передбачених для цього підстав, а саме у зв'язку з порушенням виконавцем зобов'язань за договором. Ураховуючи розірвання договору та припинення договірних правовідносин, суди дійшли висновку про наявність правових підстав для задоволення зустрічного позову у справі про стягнення з ТОВ «ВС Строймастер» безпідставно набутих коштів на підставі приписів статті 1212 ЦК України.

Відповідно до статті 1212 ЦК України безпідставно набути є майно, набуто особою або збережене нею в себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави.

Зобов'язання з безпідставного набуття, збереження майна виникають за наявності трьох умов: а) набуття або збереження майна; б) набуття або збереження майна за рахунок іншої особи; в) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна (відсутність положень закону, адміністративного акта, правочину або інших підстав, передбачених статтею 11 ЦК України).

Загальна умова частини першої статті 1212 ЦК України звужує застосування інституту безпідставного збагачення у зобов'язальних (договірних) відносинах, бо отримане однією зі сторін у зобов'язанні підлягає поверненню іншій стороні на підставі цієї статті тільки за наявності ознаки безпідставності такого виконання.

Під відсутністю правової підстави розуміється такий перехід майна від однієї особи до іншої, який або не ґрунтується на прямій вказівці закону, або суперечить меті правовідношення і його юридичному змісту. Тобто відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок потерпілого поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином. Близька за змістом позиція викладена в постановках ВС від 23.01.2020 у справі № 910/3395/19, від 23.04.2019 у справі № 918/47/18, від 01.04.2019 у справі № 904/2444/18.

У разі, коли поведінка набувача, потерпілого, інших осіб або подія утворюють правову підставу для набуття (збереження) майна, стаття 1212 ЦК України може бути застосована тільки після того, як така правова підстава у встановленому порядку скасована, визнана недійсною, змінена, припинена або була відсутня взагалі, або якщо набуття відбулося у зв'язку з договором, але не на виконання договірних умов. Чинний договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання коштів). Близька правова позиція викладена в постановках Верховного Суду України від 02.10.2013 у справі № 6-88цс13, від 02.09.2014 у справі № 910/1620/13, від 14.10.2014 у справі № 922/1136/13 та від 25.02.2015 у справі № 910/1913/14, від 02.02.2016 у справі № 6-3090цс15.

Конструкція статті 1212 ЦК, як і загалом норм глави 83 ЦК, свідчить про необхідність установлення так званої «абсолютної» безпідставності набуття

(збереження) майна не лише в момент його набуття (збереження), а й на час розгляду спору. Водночас слід враховувати, що предметом регулювання інституту безпідставного набуття чи збереження майна є відносини, які виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

Для правильного вирішення спору за зустрічним позовом у цій справі судам насамперед необхідно встановити, чи були наявні у ТОВ «Птахокомплекс «Слобожанщина Агро» підстави для розірвання договору в односторонньому порядку та припинення зобов'язань за ним.

У зазначеному контексті судам слід з належною повнотою дослідити зміст договору з огляду на договірний характер правовідносин сторін у цій справі, зокрема його пункти 6.2, 11.2, 7.5, 7.6 і встановити, чи сталося невиконання зобов'язань виконавцем за договором у розумінні підпункту 6.2.1 пункту 6.2 договору, чи охоплюється положеннями цього пункту договору часткове невиконання зобов'язання або виконання з порушенням умов договору (за наявності відповідних обставин) а також з'ясувати передбачені умовами договору наслідки виявлення дефектів у виконаній виконавцем роботі (якщо таке сталося).

Водночас з огляду на встановлені судами обставини виникнення між сторонами правовідносин з договору підряду необхідно з'ясувати, чи регулюються спірні правовідносини спеціальним інститутом цивільного права, яка правова природа коштів, перерахованих на виконання умов договору підряду за роботи, що не були виконані і у зв'язку з цим відмови виконавця від договору (за умови встановлення таких обставин), відповідно, чи існують підстави для застосування до спірних правовідносин приписів статті 1212 ЦК України.

Ураховуючи те, що зустрічний позов у справі пов'язаний з первісним позовом та встановленими за ним фактичними обставинами, передчасність висновків судів попередніх інстанцій за первісним позовом впливає і на результат вирішення спору за зустрічним позовом.

З огляду на вимоги статей 79, 86, частини п'ятої статті 236, статті 237 ГПК України господарський суд у вирішенні спору має з'ясувати обставини, пов'язані з правильністю здійснення позивачем розрахунку, та здійснити оцінку доказів, на яких цей розрахунок ґрунтується. Якщо відповідний розрахунок позивачем здійснено неправильно, то господарський суд з урахуванням конкретних обставин справи самостійно визначає суми пені та інших нарахувань у зв'язку з порушенням грошового зобов'язання, не виходячи при цьому за межі визначеного позивачем періоду часу, протягом якого, на думку позивача, сталося невиконання такого зобов'язання, та зазначеного позивачем максимального розміру заборгованості. Якщо з поданого позивачем розрахунку неможливо з'ясувати, як саме обчислено заявлену до стягнення суму, суд може зобов'язати позивача подати більш повний та детальний розрахунок. При цьому суд у будь-якому випадку не позбавлений права зобов'язати відповідача здійснити і подати суду

контррозрахунок (зокрема, якщо відповідач посилається на неправильність розрахунку, здійсненого позивачем). Близька правова позиція викладена в постановках Верховного Суду України від 05.03.2019 у справі № 910/1389/18, від 14.02.09.2019 у справі № 922/1019/18, від 22.01.2019 у справі № 905/305/18 та від 02.03.2018 у справі № 927/467/17.

Проте суди попередніх інстанцій не з'ясували обставин, які пов'язані з правильності здійсненого розрахунку пені за зустрічним позовом, зокрема, з урахуванням суми боргу, з якої виходив позивач за зустрічним позовом у розрахунку, та застосованих ним відсотків для розрахунку, а також не надали оцінки запереченням ТОВ «ВС Строймастер» стосовно застосованого відсотка штрафних санкцій в розмірі розрахункової ставки 2 555 % та зазначеної для цього розрахунку суми боргу в розмірі 1 179 497,90 грн.

Беручи до уваги визначені ГПК України межі перегляду справи в касаційній інстанції, які не дають їй права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази, ВС дійшов висновку, що судові рішення попередніх інстанцій у цій справі підлягають скасуванню, а справа – направленню на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 14.01.2021 у справі № 922/2216/18 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151198>.

Див. також постанови ВС від 24.02.2021 у справі № 912/2601/19, від 25.02.2021 № 911/2280/19.

За своєю суттю процедура реалізації об'єкта приватизації на аукціоні становить сукупність юридичних дій, в тому числі сплату гарантійного внеску, метою яких є створення конкурентної процедури виявлення переможця аукціону. Тож у разі визнання недійсним його результатів зникає весь юридичний склад процесу відчуження майна і, як наслідок, відпадає правова підстава, за якою договір купівлі-продажу мав бути укладений з переможцем аукціону

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Фонду державного майна України на постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 та додаткову постанову Північного апеляційного господарського суду від 04.03.2021 у справі за позовом ТзОВ "Марія" до Фонду державного майна України за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача, – Державної казначейської служби України про стягнення 1 103 000 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У квітні 2020 року ТзОВ "Марія" звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Фонду державного майна України про стягнення 1 103 000 грн.

Нормативно-правовим обґрунтуванням поданого ТзОВ "Марія" позову визначено приписи статті 1, частини другої статті 2, статті 15 Закону України "Про приватизацію державного і комунального майна", статті 11, частин першої, другої статті 509, статей 546, 548, 1212 ЦК України, Порядку проведення електронних аукціонів для продажу об'єктів малої приватизації та визначення додаткових умов продажу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 432 (далі – Порядок).

17.09.2020 Господарський суд міста Києва прийняв рішення у справі № 910/6360/20, яким відмовив повністю в задоволенні позову ТзОВ "Марія" до ФДМУ про стягнення 1 103 000 грн.

Північний апеляційний господарський суд постановою від 28.01.2021 рішення Господарського суду міста Києва від 17.09.2020 у справі № 910/6360/20 скасував, ухвалив нове рішення, яким позов ТзОВ "Марія" задовольнив повністю, стягнув з Державного бюджету України через ДКСУ на користь ТзОВ "Марія" кошти у сумі 1 103 000 грн, стягнув з ФДМУ на користь ТзОВ "Марія" судовий збір у розмірі 16 545,00 грн судового збору за подання позову та 24 817,50 грн судового збору за подання апеляційної скарги.

ОЦІНКА СУДУ

Тлумачення норм статей 1, 15 Закону України "Про приватизацію державного і комунального майна" у взаємозв'язку з положеннями пунктів 63, 64, 66, 111 Порядку свідчить, що сплачений потенційним покупцем аукціону гарантійний внесок за своєю суттю є платежем, який має на меті стимулювання переможця аукціону до належного виконання своїх зобов'язань з повного розрахунку за відповідне майно та укладення договору його купівлі-продажу. Такий внесок повертається потенційним покупцям, які не стали переможцями аукціону, тоді як у разі реалізації переможцем аукціону права на відмову від підписання протоколу аукціону або від укладення договору купівлі-продажу правовим наслідком цих дій є неповернення зазначеного внеску та перерахування його до відповідного бюджету. Якщо переможець аукціону придбав об'єкт приватизації та підписав договір купівлі-продажу, сплачений ним гарантійний внесок зараховується під час розрахунку за придбаний об'єкт.

Переможцем електронного аукціону з продажу об'єкта малої приватизації відповідно до пунктів 63, 64, 66 Порядку є особа, яка надала найвищу цінову пропозицію і визначення статусу такої особи як переможця не ставиться в залежність від його подальших дій визначених Законом щодо підписання протоколу аукціону та договору купівлі-продажу майна.

Процедура реалізації об'єкта приватизації на аукціоні становить сукупність юридичних дій, в тому числі сплату гарантійного внеску, метою яких є створення конкурентної процедури виявлення переможця аукціону. Тож у разі визнання недійсним його результатів зникає весь юридичний склад процесу відчуження майна і, як наслідок, відпадає правова підстава, за якою договір купівлі-продажу мав бути укладений з переможцем аукціону, що є підставою для стягнення сплаченого потенційним покупцем гарантійного внеску відповідно до статті 1212 ЦК України.

За змістом частини восьмої статті 129 ГПК України відшкодування судових витрат здійснюється у разі наявності відповідної заяви сторони, яку вона зробила до закінчення судових дебатів, якщо справа розглядається з повідомленням учасників справи з проведенням дебатів, а відповідні докази надані цією стороною або до закінчення судових дебатів, або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду.

ВС касаційне провадження у справі № 910/6360/20 за касаційною скаргою Фонду державного майна України на постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 в частині підстави касаційного оскарження, передбаченої пунктом 1 частини другої статті 287 ГПК України, закрити, касаційну скаргу Фонду державного майна України на постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 в частині підстави касаційного оскарження, передбаченої пунктом 3 частини другої статті 287 ГПК України, залишив без задоволення, постанову Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 у справі № 910/6360/20 залишив без змін, касаційну скаргу Фонду державного майна України на додаткову постанову Північного апеляційного господарського суду від 04.03.2021 задовольнив, додаткову постанову Північного апеляційного господарського суду від 04.03.2021 у справі № 910/6360/20 скасував повністю, справу № 910/6360/20 в частині розгляду заяви ТОВ "Марія" про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу направив на новий розгляд до Північного апеляційного господарського суду.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13.05.2021 у справі № 910/6360/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97174689>.

Аналіз положень статей 625, 1212 ЦК України у сукупності з положеннями глави 19 "Позовна давність" розділу V "Строки та терміни. Позовна давність" книги першої "Загальні положення" цього Кодексу про позовну давність дає підстави для висновку, що до правових наслідків порушення грошового зобов'язання (зокрема, щодо повернення безпідставно одержаних чи збережених грошей), передбачених в частині другій статті 625 ЦК України, застосовується загальна позовна давність тривалістю у три роки (стаття 257 цього Кодексу), сплив якої у разі заявлення стороною у спорі про її застосування є підставою для відмови у позові (стаття 267 ЦК України). Невиконання боржником грошового зобов'язання є триваючим правопорушенням, тому право на позов про стягнення на підставі статті 625 ЦК України виникає у кредитора з моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення і обмежується останніми трьома роками, які передували поданню такого позову

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Київської міської ради на рішення Господарського суду міста Києва від 17.12.2019 та постанову Північного

апеляційного господарського суду від 20.01.2021 за позовом Мале приватного підприємства "Аквадон" до Департаменту комунальної власності міста Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Київської міської державної адміністрації та Головного управління державної казначейської служби України у місті Києві про повернення безпідставно набутих коштів, стягнення інфляційних втрат, трьох процентів річних та збитків.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

18.07.2019 Мале приватне підприємство "Аквадон" (далі – позивач) звернулося з позовом до Департаменту комунальної власності міста Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) (далі – відповідач-1), Київської міської державної адміністрації (далі – відповідач-2) та до Головного управління державної казначейської служби України у місті Києві (далі – відповідач-3) про стягнення з усіх рахунків відповідача-1, відкритих у відповідача коштів у розмірі 3, 55 114 035,78 грн, що становлять 15 159 840 грн – борг, 4 378 494 грн – 3 % річних, 31 172 490,21 грн – інфляційні нарахування та 4 403 211,57 грн – завдані збитки.

17.12.2019 Господарський суд міста Києва постановив рішення (залишене без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 20.01.2021) про часткове задоволення позову: стягнення з відповідача-2 на користь позивача 15 159 840 грн безпідставно утримуваних коштів, 4 378 494 грн – 3 % річних 31 172 490, 21 грн – інфляційних нарахувань; про відмову в задоволенні вимог про стягнення збитків.

ОЦІНКА СУДУ

За змістом статей 625, 1212 ЦК України положення статті 625 ЦК України поширюють свою дію на всі види грошових зобов'язань, а тому в разі прострочення виконання зобов'язання, зокрема, щодо повернення безпідставно одержаних чи збережених грошей нараховуються 3 % річних від простроченої суми відповідно до частини другої статті 625 ЦК України.

У цьому висновку ВС звертається до правової позиції ВП ВС, викладеної в постанові від 10.04.2018 у справі № 910/10156/17, якою ВП ВС підтвердила аналогічний висновок Верховного Суду України, викладений у постановах від 15.04.2015 у справі № 910/2899/14 та від 01.06.2016 у справі № 910/22034/15.

Аналіз положень статей 625, 1212 ЦК України у сукупності з положеннями глави 19 "Позовна давність" розділу V "Строки та терміни. Позовна давність" книги першої "Загальні положення" ЦК України про позовну давність дає підстави для висновку, що до правових наслідків порушення грошового зобов'язання (зокрема, щодо повернення безпідставно одержаних чи збережених грошей), передбачених частиною другою статті 625 ЦК України, застосовується загальна позовна давність тривалістю у три роки (стаття 257 цього Кодексу), сплив якої у разі заявленя стороною у спорі про її застосування є підставою для відмови у позові (стаття 267 ЦК України).

Невиконання боржником грошового зобов'язання є триваючим правопорушенням, тому право на позов про стягнення коштів на підставі статті 625

ЦК України виникає у кредитора з моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення і обмежується останніми трьома роками, які передували поданню такого позову.

У цьому висновку ВС звертається до правової позиції, викладеної в постанові ВП ВС від 08.11.2019 у справі № 127/15672/16-ц, в якій ВС погодився з аналогічними висновками, наведеними КГС ВС у постановках від 10.04.2018 у справі № 910/16945/14, 27.04.2018 у справі № 908/1394/17, від 16.11.2018 у справі № 918/117/18, від 30.01.2019 у справах № 905/2324/17 та № 922/175/18, від 13.02.2019 у справі № 924/312/18.

У зв'язку з наведеним вимоги позивача в частині сум, визначених у складі спірної суми, нарахованої ним за правилами статті 625 ЦК України, що мають похідний характер від заявленої у цій справі основної вимоги про стягнення безпідставно утримуваних коштів, є обґрунтованими в тій їх частині, нарахування яких обмежується останніми трьома роками, що передували поданню цього позову, і підлягають задоволенню в цій частині за умови обґрунтованості та наявності підстав для задоволення основної вимоги (про стягнення безпідставно утримуваних коштів); а також в повному обсязі, якщо суд визнає поважними причини пропуску позовної давності при зверненні, і в цій частині вимог (щодо всієї суми похідних вимог, нарахованої за правилами статті 625 ЦК України).

Допущені судами процесуальні порушення, зокрема недослідження зібраних у справі доказів, унеможливили встановлення фактичних обставин справи, які мають значення для вирішення питання про існування у позивача права на судовий захист у спірних правовідносинах, а саме щодо наявності поважних причин пропуску ним позовної давності у спірних правовідносинах.

Підсумовуючи викладене, з урахуванням висновків в пунктах 8.18, 8.19, 8.21, 8.22, 8.27, ВС погодився з аналогічними аргументами скаржника, однак визнає неправомірними протилежні висновки судів в оскаржуваних рішеннях, що зроблені:

- з порушенням порядку визначення особи, зобов'язаної у правовідносинах з повернення з місцевого бюджету безпідставно одержаних чи збережених грошей;

- з порушенням правил обчислення позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину;

- з недослідженням зібраних у справі доказів, –

та призвели до неправильних висновків в частині вимог щодо стягнення основної суми боргу, заявленої на підставі статті 1212 ЦК України та нарахованої Позивачем за правилами частини другої статті 625 ЦК України, а також щодо належного складу сторін у спірних правовідносинах.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 01.06.2021 у справі № 910/9544/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97656753>.

Див. також постанову ВС від 15.07.2021 у справі № 910/6053/19.

2. Практика застосування положень законодавства щодо спонукання виконати або припинити певні дії

Якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, але при ухваленні рішення буде встановлено порушення, невизнання або оспорювання права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, а також протиправність дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що суперечать законодавству, ущемлюють права і законні інтереси суб'єкта господарювання, суд відповідно до викладеної в позові вимоги може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону, в тому числі зобов'язати орган приватизації вчинити необхідні дії з метою відновлення та захисту прав і законних інтересів позивача

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Громадської організації "Здорова Галичина" на постанову Західного апеляційного господарського суду від 27.01.2020 у справі за позовом Громадської організації "Здорова Галичина" до виконавчого комітету Львівської міської ради, управління комунальної власності департаменту економічного розвитку Львівської міської ради, за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача: – ТОВ "Гал-Світ", та третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідачів – Львівської міської ради, про визнання незаконним обмеження строку дії ухвали шостої сесії сьомого скликання сесії Львівської міської ради від 23.03.2017 № 1727 "Про приватизацію способом викупу нежитлових приміщень на вул. Болгарській, 4" та зобов'язання вчинити дії.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

04.12.2018 Громадська організація "Здорова Галичина" (далі – ГО "Здорова Галичина", позивач) звернулася до Господарського суду Львівської області з позовом до Виконавчого комітету Львівської міської ради (далі – виконавчий комітет, відповідач-1) та Управління комунальної власності департаменту економічного розвитку Львівської міської ради (далі – управління, відповідач-2), в якому з урахуванням заяви про уточнення позовних вимог, просила:

1) зобов'язати виконавчий комітет затвердити звіт про оцінку орендованих ГО "Здорова Галичина" нежитлових приміщень загальною площею 1861,9 кв. м;

2) зобов'язати Управління звернутися до уповноваженого суб'єкта господарювання для виготовлення та проведення рецензування звіту про оцінку орендованих ГО "Здорова Галичина" нежитлових приміщень загальною площею 1 861,9 кв. м;

3) зобов'язати управління укласти з ГО "Здорова Галичина" договір купівлі-продажу об'єкта малої приватизації шляхом викупу на визначених позивачем умовах.

Рішенням Господарського суду Львівської області від 13.06.2019 у справі № 914/2235/18 позов задоволено частково.

Зобов'язано виконавчий комітет затвердити звіт про оцінку орендованих ГО "Здорова Галичина" нежитлових приміщень загальною площею 1 861,9 кв. м.

Зобов'язано Управління укласти з ГО "Здорова Галичина" договір купівлі-продажу об'єкта малої приватизації шляхом викупу за ціною 32 870 400,00 грн на умовах, визначених позивачем. Прийнято часткову відмову позивача від позову та закрито провадження в частині зобов'язання відповідача-2 провести рецензування звіту про оцінку.

У задоволенні заяви від 28.01.2018, якою доповнено позовні вимоги про визнання незаконним обмеження строку дії ухвали 6 сесії 7-го скликання сесії Львівської міської ради від 23.03.2017 № 1727 "Про приватизацію способом викупу нежитлових приміщень на вул. Болгарській, 4", зі змінами, згідно з ухвалами №№ 2366-2017, 2813-2017, відмовлено, оскільки така заява спрямована на одночасну зміну як предмета, так і підстав позову, що суперечить нормам чинного законодавства України.

Постановою Західного апеляційного господарського суду від 27.01.2020 рішення Господарського суду Львівської області від 13.06.2019 у справі № 914/2235/18 скасовано та ухвалено нове рішення, яким у позові відмовлено повністю.

26.02.2020 ГО "Здорова Галичина" звернулася до ВС з касаційною скаргою на постанову Західного апеляційного господарського суду від 27.01.2020 у справі № 914/2235/18, в якій просила скасувати її та залишити без змін рішення суду першої інстанції.

ОЦІНКА СУДУ

У справі, що переглядається, позивач обрав способом захисту своїх прав зобов'язання відповідача вчинити дії. Як правило, суб'єкт порушеного права може скористатися не будь-яким, а цілком конкретним способом захисту свого права (пункт 5.6 постанови ВП ВС від 22.08.2018 у справі № 925/1265/16. ВП ВС неодноразово звертала увагу на те, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту певного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та наслідкам, спричиненим цими діями. Подібні висновки сформульовані, зокрема, у постановках ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 338/180/17, від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16, від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц, від 01.10.2019 у справі № 910/3907/18. Отже, застосування судом того чи іншого способу захисту має відновити порушене право позивача.

Відповідно до частини третьої статті 236 ГПК України судові рішення має відповідати завданню господарського судочинства, визначеному цим Кодексом.

Отже, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, але при ухваленні рішення буде встановлено порушення, невизнання або оспорювання права чи інтересу, за захистом яких звернулася особа, а також протиправність дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що суперечать законодавству, ущемлюють права і законні інтереси суб'єкта господарювання, суд відповідно до викладеної в позові вимоги може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону, в тому числі зобов'язати орган приватизації вчинити необхідні дії з метою відновлення та захисту прав і законних інтересів позивача.

Таке тлумачення норми статті 16 ЦК України та статті 20 ГК України ґрунтується на положеннях частини першої статті 2 ГПК України, яка визначає, що завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене і своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, а згідно із частиною другою цієї статті суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням господарського судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Доводи суду апеляційної інстанції щодо втручання у повноваження виконавчого комітету, що виходить за межі повноважень суду, є безпідставними, оскільки відповідно до частини першої статті 55, частини третьої статті 124 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. Згідно із частиною другою статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Суд, розглядаючи справу у спорі щодо приватизації майна, який відноситься до юрисдикції господарських судів (пункт 2 частини першої статті 20 ГПК України), має право як (1) зобов'язати орган місцевого самоврядування вчинити певні дії, в тому числі прийняти відповідне рішення, якщо судом буде встановлено порушення прав позивача внаслідок протиправної бездіяльності органом місцевого самоврядування, виконання позивачем усіх визначених законом умов, необхідних для отримання відповідного рішення (дозволу, погодження тощо), та відсутність законодавчих підстав для відмови, так і (2) зобов'язати розглянути відповідне питання з прийняттям рішення, якщо буде встановлено наявність у відповідача дискреції при вирішенні цього питання або якщо уповноважений орган не прийняв жодного рішення із числа тих, які він повинен був ухвалити за законом. У такому разі ВС звернув до подібного висновку (щодо ефективності обраного способу захисту

та можливості зобов'язання відповідача вчинити дії), викладеного в пунктах 36–37 постанови ВП ВС від 06.11.2019 у справі № 509/1350/17.

Суд апеляційної інстанції, обмежившись посиланням щодо обрання позивачем неналежного способу захисту порушеного права, не дослідив повною мірою відповідні обставини, не встановив наявності порушених прав позивача та не визначив, який спосіб захисту прав позивача у такому разі відповідно до викладеної в позові вимоги є ефективним, і цим самим допустив порушення частини першої статті 2, статті 5, підпункту "б" пункту 2 частини третьої статті 282 ГПК України.

З цих підстав ВС погоджується з доводами касаційної скарги щодо неправильного застосування норм статті 16 ЦК України та статті 20 ГК України.

Водночас доводи щодо неправильного застосування частини першої статті 12 Закону України від 06.03.1992 № 2171-XII ВС відхилив, оскільки ця стаття була виключена згідно із Законом України від 13.01.2012 № 4336-V, що набрав чинності 18.02.2012, і тому вона взагалі не застосовується до спірних правовідносин.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29.07.2020 у справі № 914/2235/18 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91907279>.

Унесення запису про припинення юридичної особи унеможливорює існування у неї правоздатності, яка могла б забезпечити можливість пред'явлення безпосередньо до такої особи вимог про оскарження рішень її органів щодо внесення спірного запису чи вчинення інших дій, пов'язаних з її припиненням, а тому належним способом захисту прав та інтересів в такому випадку є пред'явлення позову до державного реєстратора з вимогою про скасування зазначеного запису

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" на постанову Північного апеляційного господарського суду від 22.06.2020 у справі № 910/13125/19 за позовом ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" до Міністерства юстиції України та управління адміністративних послуг Чернігівської міської ради про зобов'язання вчинити дії.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ "Фінансова компанія "Фінгруп Фактор" звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Міністерства юстиції України про зобов'язання вчинити дії, а саме визнати протиправним та скасувати у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР) реєстраційний запис № 10641110025011980 від 16.02.2016 про припинення ТОВ "МПТ" (код ЄДРПОУ 38090719).

Рішенням Господарського суду міста Києва від 27.01.2020 позов задоволено повністю. Постановлено визнати протиправним та скасувати у ЄДР реєстраційний запис № 10641110025011980 від 16.02.2016 про припинення ТОВ "МПТ".

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 22.06.2020 апеляційні скарги управління адміністративних послуг Чернігівської міської ради та ТОВ "Українські склади будматеріалів" задоволено; рішення Господарського суду міста Києва від 27.01.2020 у справі № 916/13125/19 скасовано та прийнято нове рішення, яким в позові ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" відмовлено повністю; стягнуто з ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" на користь ТОВ "Українські склади будматеріалів" 3 153 грн судового збору за розгляд апеляційної скарги; стягнуто з ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" на користь управління адміністративних послуг Чернігівської міської ради 2 881,50 грн судового збору за розгляд апеляційної скарги; досягнуто з ТОВ "ФК "Фінгруп Фактор" на користь держави в особі ГУК у місті Києві судовий збір в розмірі 271,50 грн за подання апеляційної скарги; матеріали справи № 910/13125/19 повернуто до Господарського суду міста Києва.

ОЦІНКА СУДУ

Особа, яка вважає своє право чи інтерес порушеними через подання та внесення до ЄДР недостовірних відомостей може вимагати їх захисту шляхом корегування відомостей в ЄДР та відображення в ньому дійсних відомостей у спосіб, що забезпечить ефективне відновлення та захист її порушених прав та інтересів, зокрема шляхом скасування запису в ЄДР (пункт 2 частини першої статті 25 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань").

У такому випадку, якщо суд встановить, що суб'єкт державної реєстрації вчинив запис в ЄДР за зверненням належного заявника, на підставі всіх необхідних для реєстрації документів відповідно до закону та за відсутності визначених законом підстав для відмови в державній реєстрації, це не є перешкодою для скасування в судовому порядку недостовірного запису в ЄДР, наявність якого порушує права чи законні інтереси позивача. Аналогічна правова позиція викладена ВП ВС у постанові від 04.09.2018 у справі № 904/5857/17.

Ураховуючи наведене, наявність правових підстав для скасування певного реєстраційного запису не узалежнюється дотримання державним реєстратором визначеного Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" порядку та способу його дій і у разі встановлення судом в межах відповідного спору незаконності підстави для вчинення такого запису, яким порушуються права та інтереси позивача, існують правові підстави для його скасування.

Проте суд апеляційної інстанції залишив поза увагою наведене застосування приписів пункту 2 частини першої статті 25 зазначеного Закону в розрізі розгляду спірних правовідносин, обмежившись лише дослідженням питання формального дотримання державним реєстратором визначених цим Законом порядку та способу його дій.

Отже, висновок господарського суду апеляційної інстанції про те, що дотримання державним реєстратором процедури та порядку, визначених

Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань", під час проведення реєстраційної дії щодо проведення державної реєстрації припинення ТОВ "МПТ" виключає можливість порушення прав позивача, за захистом яких подано відповідний позов про скасування реєстраційної дії, є необґрунтованим, адже наявність реєстраційного запису про припинення такого товариства, вчиненого за наслідками порушення встановленого законодавством порядку припинення юридичної особи у разі неможливості задоволення вимог кредиторів наявним у нього майном, впливає на права та інтереси позивача, майнові вимоги якого внаслідок таких дій залишилися незадоволеними.

Частиною дванадцятою статті 17 зазначеного Закону (в редакції, чинній на день внесення запису) встановлено, що для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації на підставі рішення про припинення юридичної особи, прийнятого учасниками юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідних державних органів, або судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з її банкрутством, після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи :1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації; 2) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Частиною п'ятою статті 104 ЦК України передбачено, що юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Відповідно до частини першої статті 104 ЦК України припинення юридичної особи може відбуватися шляхом ліквідації. Ліквідація юридичної особи можлива на підставі рішення її учасника (пункт 1 частини першої статті 110 ЦК України).

За частиною третьою статті 105 ЦК України (в редакції, чинній на момент припинення) учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) закриває рахунки, відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами (частина третя статті 111 ЦК України); вживає заходів щодо інвентаризації майна юридичної особи (частина четверта статті 111 ЦК України); складає проміжний ліквідаційний баланс, що включає відомості про склад майна юридичної особи (частина восьма статті 111 ЦК України); складає ліквідаційний баланс після завершення розрахунків з кредиторами (частина одинадцята статті 111 ЦК України).

Згідно з частиною третьою статті 110 ЦК України якщо вартість майна із юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, встановлені законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом.

Відповідно до частини першої статті 95 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (в редакції, чинній на момент припинення; далі – Закон про банкрутство) якщо вартості майна боржника – юридичної особи, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, недостатньо для задоволення вимог кредиторів, така юридична особа ліквідується в порядку, передбаченому цим Законом. У разі виявлення зазначених обставин ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство такої юридичної особи.

Невиконання вимог, передбачених частиною першою цієї статті, є підставою для відмови у внесенні запису про ліквідацію юридичної особи до ЄДР (частина п'ята статті 95 Закону про банкрутство (в редакції, чинній на момент припинення)).

Ураховуючи викладене, колегія суддів з огляду на встановлені судом першої інстанції обставини, зокрема щодо недостатності вартості майна ТОВ "МПТ" станом на 16.02.2016 (на момент його припинення) для задоволення вимог за договором про відкриття кредитної лінії № 686-11 від 21.06.2011, дійшла висновку, що в межах встановлених обставин спірних правовідносин, відповідно до частини третьої статті 110 ЦК України, частини першої статті 95 Закону про банкрутство (в редакції, чинній на момент припинення) ліквідація ТОВ "МПТ" (код ЄДРПОУ 38090719) мала б відбуватися в порядку, передбаченому зазначеним Законом про банкрутство.

При цьому внесення запису про припинення юридичної особи унеможливорює існування у неї правоздатності, яка могла б забезпечити можливість пред'явлення безпосередньо до такої особи вимог про оскарження рішень її органів щодо внесення спірного запису чи інших дії, пов'язаних з її припиненням, а тому належним способом захисту прав та інтересів в такому випадку є пред'явлення позову до державного реєстратора з вимогою про скасування зазначеного запису.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 18.08.2020 у справі № 910/13125/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91067751>.

Справи у спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають з правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника майна, а також в інших спорах, які виникають з майнових відносин приватноправового характеру, за відповідності складу сторін спору підвідомчі господарським судам

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Одеської міської ради на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2020 у справі

за позовом ТОВ "Агрофірма Усатове" до Одеської міської ради, за участю третьої особи, не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях, про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ "Агрофірма Усатове" звернулося до Господарського суду Одеської області з позовною заявою до Одеської міської ради, у якій просило суд:

– визнати протиправною бездіяльність Одеської міської ради щодо нерозгляду пропозиції ТОВ "Агрофірма Усатове" щодо безоплатного прийняття з державної у комунальну власність будинків з інженерними мережами, розташованих за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 3, 4, 5, 8, 9, 10 (далі – житловий фонд);

– зобов'язати Одеську міську раду розглянути пропозицію ТОВ "Агрофірма Усатове" відносно безоплатного прийняття з державної у комунальну власність житлових будинків з інженерними мережами, розташованих за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 3, 4, 5, 8, 9, 10;

– зобов'язати Одеську міську раду прийняти з державної у комунальну власність територіальної громади м. Одеси за актом приймання-передачі гуртожитки, розташовані за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 1, 2, 18, 22, вул. Агрономічна, 118, корпус 1, вул. Флотська, 27, на підставі прийнятого Одеською міською радою рішення від 21.12.2012 № 2488-VI "Про надання згоди на передачу з державної в комунальну власність територіальної громади м. Одеси гуртожитків з інженерними мережами, зовнішніми мережами, зовнішнім обладнанням, які у процесі приватизації не увійшли до статутного капіталу (до складу приватизації майна) господарських товариств, але залишилися на їх балансі і є державною власністю".

Ухвалою Господарського суду Одеської області від 22.01.2020 клопотання Одеської міської ради про закриття провадження у справі від 09.12.2019 вх. № ГСО 25402/19 задоволено частково. Провадження у справі № 916/3066/19 за позовом ТОВ "Агрофірма Усатове" до Одеської міської ради, за участю третьої особи на стороні відповідача, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях, про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії закрито.

Постановою Південно-західного апеляційного господарського від 02.03.2020 апеляційну скаргу ТОВ "Агрофірма Усатове" задоволено частково. Ухвалу Господарського суду Одеської області від 22.01.2020 у справі № 916/3066/19 скасовано частково. Справу № 916/3066/19 в частині позовних вимог ТОВ "Агрофірма Усатове" до Одеської міської ради про визнання протиправною бездіяльності Одеської міської ради щодо нерозгляду пропозиції ТОВ "Агрофірма Усатове" щодо безоплатного прийняття з державної у комунальну власність будинків з інженерними мережами, розташованих за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 3, 4, 5, 8, 9, 10,

та зобов'язання Одеської міської ради розглянути пропозицію ТОВ "Агрофірма Усатове" щодо безоплатного прийняття з державної у комунальну власність житлових будинків з інженерними мережами, розташованих за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 3, 4, 5, 8, 9, 10, направлено для продовження розгляду до Господарського суду Одеської області. У решті ухвалу Господарського суду Одеської області від 22.01.2020 залишено без змін.

Не погоджуючись з постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2020, Одеська міська рада звернулася до КГС ВС з касаційною скаргою, в якій просить скасувати постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2020 у частині направлення позовних вимог ТОВ "Агрофірма Усатове" до Одеської міської ради про визнання протиправною бездіяльністю Одеської міської ради щодо нерозгляду пропозиції ТОВ "Агрофірма Усатове" щодо безоплатного прийняття з державної у комунальну власність будинків з інженерними мережами, розташованих за адресою: м. Одеса, вул. Теплична, 3, 4, 5, 8, 9, 10, та зобов'язання Одеської міської ради розглянути пропозицію ТОВ "Агрофірма Усатове" щодо безоплатного прийняття з державної у комунальну власність зазначених житлових будинків для продовження розгляду до Господарського суду Одеської області. В іншій частині скаргник просив залишити без змін постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2020 та ухвалу Господарського суду Одеської області від 22.01.2020.

ОЦІНКА СУДУ

Як убачається з матеріалів справи, обґрунтовуючи позовну заяву про визнання протиправною бездіяльністю Одеської міської ради щодо нерозгляду пропозиції щодо передання-прийняття об'єктів житлового фонду та зобов'язання розглянути цю пропозицію, позивач зазначав, що на його балансі перебувають об'єкти державного житлового фонду. З метою передачі житлового фонду та гуртожитків до комунальної власності ним вживалися заходи, які виявилися безрезультатними.

Відповідно до частин першої, другої, п'ятої статті 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальній громаді за місцем відкриття спадщини.

Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права

власності, а також майнових прав, створення, придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом.

Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, укладати договори в рамках державно-приватного партнерства, у тому числі концесійні договори, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду.

Основні засади передачі об'єктів права державної власності у комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах або у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст, а також об'єктів права комунальної власності у державну власність безоплатно або шляхом обміну визначаються Законом України "Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності".

Відповідно до частини першої статті 2 цього Закону об'єктами передачі згідно з цим Законом є, зокрема, об'єкти житлового фонду (в тому числі гуртожитки як об'єкти нерухомого майна, житлові комплекси та/або їх частини) та інші об'єкти соціальної інфраструктури (навчальні заклади, заклади культури (крім кінотеатрів), фізичної культури та спорту, охорони здоров'я (крім санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку та аптек), соціального забезпечення, дитячі оздоровчі табори), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі – підприємств) або не увійшли до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), у тому числі не завершені будівництвом.

Ініціатива щодо передачі об'єктів житлового фонду, гуртожитків та інших об'єктів соціальної інфраструктури у комунальну власність може виходити відповідно від органів, визначених статтею 3 цього Закону, підприємств, на балансі яких перебувають ці об'єкти, а також господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації) (частина друга статті 4-1 Закону України "Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності").

Частиною другою статті 4-1 Закону України "Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності" передбачено, що рішення щодо передачі об'єктів житлового фонду, гуртожитків та інших об'єктів соціальної інфраструктури у комунальну власність приймаються органами, уповноваженими управляти державним майном, самоврядними організаціями за згодою відповідних сільських, селищних, міських, районних у містах рад,

а у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст – за згодою районних або обласних рад.

Згідно з пунктом 4 Порядку безоплатної передачі у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду, у тому числі незавершеного будівництва, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем колективних сільськогосподарських підприємств, що не підлягали паюванню в процесі реорганізації цих підприємств та передані на баланс підприємств- правонаступників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.2003 № 1253, ініціаторами передачі об'єктів у комунальну власність можуть бути місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства- правонаступники, на балансі яких перебувають об'єкти.

У разі коли ініціатором передачі об'єктів у комунальну власність є місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, пропозиція погоджується з підприємством- правонаступником.

Якщо ініціатором передачі об'єктів у комунальну власність є підприємство- правонаступник, орган місцевого самоврядування у місячний строк з дня її надходження розглядає пропозицію і приймає рішення з цього питання.

У пропозиції зазначається назва майна, його місцезнаходження (для будівель і споруд), найменування, місцезнаходження підприємства- правонаступника, на балансі якого перебувають об'єкти.

Отже, спірні правовідносини, які склалися між сторонами, виникли з приводу передачі/прийняття майна з державної у комунальну власність, тобто є майновими відносинами. При цьому Одеська міська рада як орган місцевого самоврядування, яка уповноважена управляти комунальним майном та розглядати пропозиції щодо передачі об'єктів житлового фонду, гуртожитків та інших об'єктів соціальної інфраструктури у комунальну власність, у цих правовідносинах не здійснює управлінських функцій, вона фактично є набувачем об'єктів житлового фонду.

Тому спір у цій справі не є публічно-правовим, оскільки в основі спору, що розглядається, лежать організаційні та майнові відносини, які склалися між позивачем та відповідними суб'єктами управління щодо певного об'єкта права власності. Такий спір має приватноправовий характер. З огляду на суб'єктний склад сторін спору він має вирішуватися за правилами господарського судочинства.

З урахуванням меж перегляду справи в касаційній інстанції колегія суддів вважає, що постанова господарського суду апеляційної інстанції у цій справі ухвалена з додержанням норм матеріального і процесуального права, тому підстав для її скасування немає.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 15.10.2020 у справі № 916/3066/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252549>.

Оскільки предметом розгляду у цій справі не є заявлені на підставі статті 339 ГПК України вимоги про оскарження дій приватного виконавця під час виконання судового рішення у господарській справі (ухвали Господарського суду міста Києва від 09.01.2020 № 17/32), касаційний суд погодився з висновком апеляційного господарського суду про те, що спір сторін не може бути віднесений до господарської юрисдикції виключно на тій підставі, що судові рішення у цій справі було ухвалено за правилами ГПК України

КГС ВС розглянув касаційну скаргу АТ "Укртрансгаз" на ухвалу Господарського суду міста Києва від 26.03.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 03.06.2020 у справі № 910/4286/20 за позовом АТ "Укртрансгаз" до Пишного Артема Володимировича про стягнення 226 015 764,65 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У березні 2020 року АТ "Укртрансгаз" звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом про стягнення з Пишного А. В. як приватного виконавця виконавчого округу міста Києва суми безпідставно набутих коштів у розмірі 226 015 764,65 грн. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що спірні кошти були стягнуті відповідачем з позивача в межах виконавчого провадження, відкритого на виконання ухвали Господарського суду міста Києва від 09.01.2020, якою змінено спосіб виконання рішення Арбітражного суду міста Києва від 12.07.2000 у справі № 17/32. Зазначена ухвала була скасована постановою Північного апеляційного господарського суду від 12.03.2020, а в задоволенні заяви про зміну способу виконання рішення Арбітражного суду міста Києва від 12.07.2000 у справі № 17/32 відмовлено. Отже, відповідач безпідставно набув спірні кошти, проте, порушивши статтю 1212 ЦК України, не повернув їх позивачу.

Ухвалою Господарського суду міста Києва від 26.03.2020 у справі № 910/4286/20 відмовлено АТ "Укртрансгаз" у відкритті провадження у справі за позовом до Пишного А. В. про стягнення 226 015 764,65 грн на підставі пункту 1 частини першої статті 175 ГПК України, згідно з яким суддя відмовляє у відкритті провадження, якщо заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 03.06.2020 апеляційну скаргу АТ "Укртрансгаз" задоволено, ухвалу Господарського суду міста Києва від 26.03.2020 у цій справі змінено в мотивувальній частині, викладено її в редакції цієї постанови, в іншій частині оскаржувану ухвалу місцевого господарського суду від 26.03.2020 залишено без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Предметом спору в цій справі є стягнення з приватного виконавця Пишного А. В. безпідставно набутих коштів у розмірі 226 015 764,65 грн, які становлять суму

коштів, стягнутих відповідачем з позивача в межах виконавчого провадження щодо виконання ухвали господарського суду.

Суд зазначає, що спір у цій справі не пов'язаний із захистом прав, свобод чи інтересів позивача у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку приватного виконавця, що, відповідно, унеможлиблює розгляд цієї справи за правилами адміністративного судочинства.

Колегія суддів погодилася із твердженням апеляційного господарського суду про помилковість висновку суду першої інстанції щодо того, що предметом розгляду у цій справі є вимоги про оскарження дій приватного виконавця, оскільки зазначене спростовується самим змістом позову. Звідси помилковими є посилання суду першої інстанції на правову позицію ВП ВС щодо належності розгляду спору в порядку адміністративного судочинства в разі звернення сторони з позовом до приватного виконавця як суб'єкта владних повноважень (постанова від 10.04.2019 у справі № 806/2886/17).

Оскільки предметом розгляду в цій справі не є вимоги про оскарження дій приватного виконавця, суд касаційної інстанції погодився з висновком апеляційного господарського суду про те, що зазначений позов не може бути віднесений до адміністративної юрисдикції як такий, що підлягає розгляду адміністративними судами на підставі частини другої статті 74 Закону України "Про виконавче провадження" та частини першої статті 287 КАС України.

Відповідно, й доводи касаційної скарги в цій частині є обґрунтованими.

Водночас колегія суддів вважає правильними висновки судів попередніх інстанцій про те, що спір сторін не підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, з огляду на таке.

Ознаками спору, на який поширюється юрисдикція господарського суду, окрім суб'єктного складу сторін є: наявність між сторонами господарських правовідносин, урегульованих Цивільним та Господарським кодексами України, іншими актами господарського і цивільного законодавства, і спору про право, що виникає з відповідних правовідносин; наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом; відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції.

Так, предметна та суб'єктна юрисдикція господарських судів, тобто сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції, визначена статтею 20 ГПК України.

У цій справі спір про стягнення за правилами статті 1212 ЦК України з фізичної особи (приватного виконавця) безпідставно набутих коштів виник з правовідносин, пов'язаних з примусовим виконанням рішення суду.

Суд зазначив про відсутність імперативних норм статті 20 ГПК України щодо виключної належності розглядуваного спору, одним із учасників якого є фізична особа, за предметом цих правовідносин до господарської юрисдикції, як-то: юрисдикція господарських судів з розгляду справ про банкрутство

(пункти 8, 9 частини першої статті 20 ГПК України) чи справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин (пункт 3 частини першої статті 20 ГПК України), тощо.

Наведене спростовує доводи скаржника щодо того, що апеляційний суд неправильно відніс справу до юрисдикції цивільних судів за суб'єктивним складом сторін, оскільки не врахував характеру спірних відносин та норми пункту б частини першої статті 20 ГПК України.

Колегія суддів також враховує, що положеннями статті 339 ГПК України встановлено, що сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

Однак оскільки предметом розгляду в цій справі не є заявлені на підставі статті 339 ГПК України вимоги про оскарження дій приватного виконавця під час виконання судового рішення у господарській справі (ухвали Господарського суду міста Києва від 09.01.2020 № 17/32), колегія суддів погодилася з висновком апеляційного господарського суду про те, що спір сторін не може бути віднесений до господарської юрисдикції виключно на тій підставі, що судові рішення у цій справі було ухвалено за правилами ГПК України.

Аналіз змісту позовних вимог, як зазначалося, свідчить про те, що спірні правовідносини у цій справі стосуються реалізації права позивача на захист майнових прав, при цьому між позивачем (АТ "Укртрансгаз") та відповідачем (приватним виконавцем Пишним А. В.) відсутні господарські правовідносини, як і спір про право, який виник з таких правовідносин.

Важливість процесуального аспекту у визначенні юрисдикції суду з розгляду цього спору полягає у тому, що слід розрізняти підсудність справи за скаргою на дії/рішення державного/приватного виконавця, які подаються згідно із частиною першою статті 339 ГПК України до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції за правилами ГПК України, від справи, пов'язаної з цивільно-правовим спором, а саме стягнення безпідставно набути коштів на підставі норм ЦК України.

Законом не передбачено іншого порядку подання позовів, як і не встановлено особливостей подання позовів до приватних виконавців чи інших осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність.

З огляду на зазначене, колегія суддів Верховного Суду погоджується з висновком апеляційної господарського суду про те, що оскільки у цій справі спірні правовідносини пов'язані з безпідставним, на думку позивача, неповерненням відповідачем (фізичною особою) йому коштів, то спір не є публічно-правовим, а впливає з відносин, які стосуються реалізації права позивача на захист майнових прав, що унеможлиблює розгляд цієї справи за правилами адміністративного судочинства. При цьому, враховуючи відсутність між сторонами господарських правовідносин, як і спору про право, який виник з таких правовідносин, відсутність

імперативних норм процесуального закону про віднесення такого виду спору до юрисдикції господарських судів, суд касаційної інстанції вважає правильним висновок суду апеляційної інстанції про те, що майновий спір у цій справі між господарюючим суб'єктом (АТ "Укртрансгаз") та фізичною особою (приватним виконавцем Пишним А. В.) має вирішуватися в порядку цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 23.10.2020 у справі № 910/4286/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92384861>.

Наказ господарського суду про примусове виконання мирової угоди не може бути видано, оскільки провадження у справі припинено. У разі ухилення однієї зі сторін від виконання мирової угоди після закінчення строку (настання терміну) виконання нею своїх обов'язків за цією угодою, якщо ухвала господарського суду про затвердження мирової угоди відповідає вимогам статті 18 Закону України "Про виконавче провадження", мирова угода є виконавчим документом у розумінні пункту 2 частини другої статті 17 названого Закону і підлягає виконанню державною виконавчою службою. Отже, за наявності зазначеної умови позовна заява про спонукання до виконання мирової угоди не підлягає розгляду в господарських судах

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" на рішення Господарського суду Київської області від 25.09.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 24.03.2021 у справі № 911/1070/20 за позовом Публічного акціонерного товариства "Акціонерний банк "Укргазбанк" до ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" про спонукання до виконання мирової угоди.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Публічне акціонерне товариство Акціонерний банк "Укргазбанк" (далі – ПАТ АБ "Укргазбанк") звернулося до Господарського суду Київської області з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю "Плисецький гранітний кар'єр" (далі – ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр") про спонукання відповідача до виконання мирової угоди від 05.11.2015, затвердженої постановою Київського апеляційного господарського суду від 23.02.2016 у справі № 19/037-12 (далі – мирова угода), шляхом стягнення з ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" на користь ПАТ АБ "Укргазбанк" заборгованості у розмірі 807 285,99 доларів США.

Позовні вимоги обґрунтовані невиконанням відповідачем мирової угоди від 05.11.2015, затвердженої постановою Київського апеляційного господарського суду від 23.02.2016 у справі № 19/037-12, а також відсутність у зазначеній постанові статусу виконавчого документа відповідно до Закону України "Про виконавче провадження".

Рішенням Господарського суду Київської області від 25.09.2020 у справі № 911/1070/20, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 24.03.2021, позовні вимоги задоволено частково.

Суд стягнув з ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" на користь ПАТ АБ "Укргазбанк" 777 164 доларів США 99 центів заборгованості та 2 102 грн судового збору. В решті позову відмовлено.

ОЦІНКА СУДУ

На відміну від звичайного договору, мирова угода у позовному провадженні укладається в процесі розгляду справи у господарському суді у формі та на умовах, передбачених процесуальним законодавством; підлягає затвердженню господарським судом; припиняє процесуально-правові відносини сторін. Якщо мирова угода не виконується добровільно, вона виконується в порядку, встановленому для виконання судового рішення.

Згідно зі статтею 17 Закону України "Про виконавче провадження" (в редакції, чинній на момент затвердження мирової угоди) примусове виконання рішень здійснюється державною виконавчою службою на підставі виконавчих документів, визначених цим Законом. Відповідно до цього Закону підлягають виконанню державною виконавчою службою такі виконавчі документи, зокрема: постанови судів у господарських справах у випадках, передбачених законом.

За частиною першою статті 18 Закону України "Про виконавче провадження" (в редакції, чинній на момент затвердження мирової угоди) у виконавчому документі зазначаються: 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище та ініціали посадової особи, що його видала; 2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, власне ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника (для фізичних осіб – платників податків) або номер і серія паспорта стягувача та боржника для фізичних осіб – громадян України, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади та мають відмітку в паспорті громадянина України, а також інші дані, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, зокрема дата народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника, рахунки стягувача та боржника тощо; 4) резолютивна частина рішення; 5) дата набрання законної (юридичної) сили рішенням; 6) строк пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Наказ господарського суду про примусове виконання мирової угоди не може бути видано, оскільки провадження у справі припинено. У разі ухилення однієї зі сторін від виконання мирової угоди після закінчення строку (настання терміну) виконання нею своїх обов'язків за цією угодою, якщо ухвала господарського суду про затвердження мирової угоди відповідає вимогам статті 18 Закону України

"Про виконавче провадження", мирова угода є виконавчим документом у розумінні пункту 2 частини другої статті 17 названого Закону і підлягає виконанню державною виконавчою службою. Отже, за наявності зазначеної умови позовна заява про спонукання до виконання мирової угоди не підлягає розгляду в господарських судах.

При цьому якщо ухвала суду про затвердження мирової угоди не відповідає вимогам до виконавчого документа, зазначеним у статті 18 Закону України "Про виконавче провадження", то така ухвала не має статусу виконавчого документа і сторона у справі не позбавлена права звернутися з позовом про спонукання до виконання мирової угоди, у разі задоволення якого господарський суд видає наказ.

Як встановлено судами попередніх інстанцій, постанова Київського апеляційного господарського суду від 23.02.2016 у справі № 19/037-12 про затвердження мирової угоди не відповідає статусу виконавчого документа, оскільки її резолютивна частина в порушення пунктів 4, 6 частини першої статті 18 Закону України "Про виконавче провадження" не містить тексту затвердженої мирової угоди та строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, що також встановлено ухвалою Господарського суду Київської області від 10.06.2019 у справі № 19/037-12, залишеною без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 03.01.2020.

Судами також встановлено, що на час звернення з позовом до господарського суду відповідач у повному обсязі не виконав умов мирової угоди, у зв'язку з чим заборгованість ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" за мировою угодою, затвердженою постановою Київського апеляційного господарського суду від 23.02.2016 у справі № 19/037-12, становить 807 285,99 доларів США.

Судами попередніх інстанцій враховано правову позицію ВП ВС, викладену в постанові від 16.01.2019 у справі № 373/2054/16-ц, де зазначено, що суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті, при цьому з огляду на положення частини першої статті 1046 ЦК України, а також частини першої статті 1049 ЦК України належним виконанням зобов'язання з боку позичальника є повернення коштів у строки, у розмірі та саме у тій валюті, яка визначена договором позики, а не в усіх випадках та безумовно в національній валюті України.

Судами обох інстанцій враховано, що в постанові ВП ВС від 04.07.2018 у справі № 761/12665/14-ц викладено правовий висновок про те, що в разі зазначення у судовому рішенні про стягнення суми коштів в іноземній валюті з визначенням еквіваленту такої суми у гривні стягувачеві має бути перерахована зазначена у резолютивній частині судового рішення сума в іноземній валюті, а не її еквівалент у гривні. Перерахування стягувачеві суми у національній валюті України чи іншій валюті, аніж валюта, зазначена у резолютивній частині судового рішення, не вважається належним виконанням судового рішення.

Судами встановлено, що відповідно до умов укладеної між сторонами мирової угоди (пункт 3) з моменту її затвердження боржник зобов'язується погасити стягувачу заборгованість в розмірі 819 480,99 дол. США. При цьому згідно з графіком сторони погодили внесення відповідачем щомісячного платежу в доларах США.

З огляду на зазначене колегія суддів вважає обґрунтованим висновок судів щодо задоволення вимоги позивача про спонукання відповідача до виконання мирової угоди шляхом стягнення заборгованості, визначеної у доларах США.

Водночас, враховуючи вимоги апеляційної скарги та положення норм Закону України "Про судовий збір", належна сума судового збору, яку ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" повинен був сплатити за подання апеляційної скарги становить 431 017,65 грн. Проте судовий збір за подання апеляційної скарги ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" сплатило лише у розмірі 3 153 грн. Тобто заявником апеляційної скарги у цій справі не доплачено судовий збір у сумі 427 864,65 грн (з урахуванням вимог апеляційної скарги). Ураховуючи неправильне застосування судами попередніх інстанцій норм Закону України "Про судовий збір" при сплаті судового збору за подання позовної заяви та апеляційної скарги, колегія суддів дійшла висновку про необхідність змінити рішення Господарського суду Київської області від 25.09.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 24.03.2021 у справі № 911/1070/20 і стягнути в дохід Державного бюджету України зі сторін недоплачений судовий збір.

Зважаючи на те, що наведена скаржником підстава касаційного оскарження, передбачена пунктом 1 частини другої статті 287 ГПК України, про те, що судом апеляційної інстанції не було враховано висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду не знайшла свого підтвердження після відкриття касаційного провадження, оскільки правовідносини у зазначених справах не є подібними до правовідносин у справі, що переглядається, колегія суддів дійшла висновку про закриття касаційного провадження за касаційною скаргою ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" в частині оскарження на підставі пункту 1 частини другої статті 287 ГПК України. Під час касаційного розгляду справи було встановлено, що ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" при поданні касаційної скарги недоплачено судовий збір у сумі 570 486,20 грн. З урахуванням викладеного, а також того, що у зв'язку із закриттям касаційного провадження за касаційною скаргою ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" витрати зі сплати судового збору покладаються на скаржника, з ТОВ "Плисецький гранітний кар'єр" до Державного бюджету України підлягає стягненню сума недоплаченого судового збору в розмірі 570 486,20 грн за подання касаційної скарги.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 05.08.2021 у справі № 910/1070/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98789043>.

Невключення кредиторських вимог до передавального акта не змінює та не припиняє права вимагати виконання судових рішень та зобов'язань за договорами, а отже, спосіб захисту майнових прав шляхом зобов'язання включити кредиторські вимоги до передавального акта не є ефективним у розумінні статей 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ефективним способом захисту в цьому випадку є звернення позивача із заявою про заміну сторони правонаступником (щодо вимог позивача, стосовно яких прийнято судові рішення) та звернення з позовом до суду в установленому законом порядку (щодо зобов'язань, за якими рішення не приймалися)

КГС ВС розглянув касаційну скаргу АТ "НАК "Нафтогаз України" на постанову Центрального апеляційного господарського суду від 10.06.2020 та на рішення Господарського суду Запорізької області від 10.12.2019 у справі № 908/2337/19 за позовом АТ "НАК "Нафтогаз України" до КП "Соцкомуненергія" Запорізької міської ради в особі голови комісії з припинення Остащенко Н. М. про зобов'язання включити кредиторські вимоги до передавального акта.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Акціонерне товариство "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" звернулося до Господарського суду Запорізької області з позовом до Комунального підприємства "Соцкомуненергія" Запорізької міської ради в особі голови комісії з припинення Якуніної Н. М. з урахуванням заяви про уточнення до позовних вимог про зобов'язання включити кредиторські вимоги в сумі 309 861 грн 69 коп до передавального акта.

Рішенням Господарського суду Запорізької області від 10.12.2019 у справі № 908/2337/19 позов задоволено частково. Зобов'язано Комунальне підприємство "Соцкомуненергія" Запорізької міської ради в особі голови комісії з припинення Остащенко Н. М. включити грошові вимоги АТ "НАК "Нафтогаз України" в сумі 309 234,56 грн до передавального акта. У позові в частині позовних вимог про зобов'язання КП "Соцкомуненергія" Запорізької міської ради в особі голови комісії з припинення Остащенко Н. М. включити до передавального акта грошові вимоги АТ "НАК "Нафтогаз України" в сумі 627,13 грн відмовлено.

ОЦІНКА СУДУ

Способи захисту за своїм призначенням можуть вважатися визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду в разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення. При цьому метою застосування певного способу захисту є усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій зі сторони третіх осіб, які перешкоджають його здійсненню.

Оскільки положення Конституції України та Конвенції мають вищу юридичну силу, а обмеження матеріального права суперечать цим положенням, порушення

цивільного права чи цивільного інтересу підлягають судовому захисту і у спосіб, який є ефективним засобом захисту, тобто таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням.

З огляду на предмет та підстави позовних вимог ВС дійшов висновку, що обраний позивачем спосіб захисту в цьому випадку в жодному разі не спричинить відновлення прав та законних інтересів позивача.

Водночас колегія суддів КГС ВС вважає за необхідне зазначити таке.

Як вже було зазначено, рішенням Запорізької обласної ради від 28.03.2019 № 24 "Про припинення комунального підприємства "Соцкомуненергія" Запорізької обласної ради шляхом приєднання до Комунальної установи "Таврійський будинок інвалідів" Запорізької обласної ради" вирішено припинити комунальне підприємство "Соцкомуненергія" Запорізької обласної ради.

З наведеного вбачається, що засновником відповідача прийнято рішення про припинення юридичної особи відповідача шляхом реорганізації, а саме приєднання.

За приписами частини восьмої статті 4 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

Така форма реорганізації юридичної особи як приєднання передбачає припинення діяльності одного підприємства як юридичної особи і передачу належних йому активів та пасивів (майнових прав і зобов'язань) до іншого підприємства (правонаступника). При цьому в разі приєднання нова юридична особа не створюється.

Зазначена форма реорганізації характеризується переходом усіх прав та обов'язків суб'єктів, що реорганізуються, в порядку універсального правонаступництва до іншої особи. Тобто обов'язковою умовою реорганізації юридичної особи шляхом приєднання є універсальне правонаступництво за її зобов'язаннями.

Суд звернув увагу на те, що при універсальному правонаступництві майно особи як сукупність прав та обов'язків, які їй належать, переходить до правонаступника як єдине ціле, причому в цій сукупності за єдиним актом переходять всі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва особі, яка припиняється, незалежно від того, чи виявлені вони на цей момент, чи відображені вони в передавальному акті. При універсальному правонаступництві, зважаючи на відсутність повної визначеності у складі майна, правонаступник спрямовує свою волю не на набуття окремих прав або обов'язків, а на набуття усієї їх сукупності. У результаті він вступає навіть в такі правовідносини, про існування яких міг не знати.

Отже, внаслідок приєднання правонаступником завжди буде одна особа, будь-який розподіл прав та обов'язків при таких видах реорганізації неможливий.

Системний аналіз норм статей 106, 107 ЦК України, Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" дає підстави стверджувати, що передавальний акт призначений для забезпечення обліку прав та обов'язків, які передаються при реорганізації, і його затвердження як юридичний факт не має самостійного значення для виникнення універсального правонаступництва.

Окрім того, за приписами частин першої, другої статті 107 ЦК України кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами.

Тобто чинним законодавством визначено, що положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами, повинен містити саме розподільчий баланс при застосуванні такої форми реорганізації як поділ.

У цьому випадку за наслідками реорганізації відповідача шляхом його приєднання до іншої особи – Комунальної установи "Таврійський будинок інвалідів" до неї переходять всі права та обов'язки Комунального підприємства "Соцкомуненергія", тобто відбувається універсальне правонаступництво.

Невключення кредиторських вимог АТ "НАК "Нафтогаз України" до передавального акта не змінює та не припиняє права позивача вимагати виконання судових рішень та зобов'язань за договорами, а отже, обраний позивачем спосіб захисту майнових прав не є ефективним у розумінні статей 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ефективним способом захисту в цьому випадку є звернення позивача із заявою про заміну сторони правонаступником (щодо вимог позивача, стосовно яких прийнято судові рішення) та звернення з позовом до суду в установленому законом порядку (щодо зобов'язань, за якими рішення не приймалися).

Ураховуючи наведене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову в задоволенні позову.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29.09.2020 у справі № 908/2337/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92037977>.

Учасник товариства до прийняття Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" на підставі положень ЦК України був наділений правами вимагати проведення аудиторської перевірки фінансової звітності товариства, учасником якого він є. До того ж стаття 41 зазначеного Закону, на підставі якої товариство звернулося із запитом про проведення перевірки, не містить жодних застережень та обмежень періоду проведення аудиторської перевірки фінансової діяльності

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Боедем" на рішення Господарського суду міста Києва від 11.06.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 20.10.2020 у справі № 910/16262/19 за позовом ТОВ "Маквіс Груп" до ТОВ "Боедем", третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні позивача – ТОВ "Олза Аудит" про зобов'язання провести аудиторську перевірку.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ "Маквіс Груп" звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до ТОВ "Боедем" про зобов'язання забезпечити аудитору ТОВ "Олза Аудит" можливість проведення аудиту фінансової звітності ТОВ "Боедем" за 2016–2019 рр. шляхом надання протягом 10 днів з дати набрання судовим рішенням законної сили уповноваженим представникам ТОВ "Маквіс Груп" та ТОВ "Олза Аудит" завірених підписом уповноваженої особи та печаткою ТОВ "Боедем" копій документів та інформації (згідно з переліком в резолютивній частині позовної заяви).

Рішенням Господарського суду міста Києва від 11.06.2020 у справі № 910/16262/19 позовні вимоги задоволено частково, зобов'язано ТОВ "Боедем" в особі генерального директора ТОВ "Боедем" – Черепанова Віктора Олександровича забезпечити аудитору ТОВ "Олза Аудит" можливість проведення аудиту фінансової звітності ТОВ "Боедем" за 2016–2019 рр. протягом 10 днів з дати набрання судовим рішенням законної сили. В частині позовних вимог про зобов'язання ТОВ "Боедем" надати протягом 10 днів з дати набрання судовим рішенням законної сили уповноваженим представникам ТОВ "Маквіс Груп" та ТОВ "Олза Аудит" завірених підписом уповноваженої особи та печаткою ТОВ "Боедем" копії документів (згідно з переліком) відмовлено.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 20.10.2020 рішення Господарського суду міста Києва від 11.06.2020 у справі № 910/16262/19 залишено без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до підпункту 2 пункту 6 глави VIII "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" внесено зміни до ЦК України і виключено статті 140–151 ЦК України.

Згідно із частиною четвертою статті 146 ЦК України (в редакції, що діяла до набрання чинності Законом України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю") порядок проведення аудиторських перевірок діяльності та звітності товариства з обмеженою відповідальністю встановлюється статутом товариства і законом.

На вимогу будь-кого з учасників товариства може бути проведено аудиторську перевірку річної фінансової звітності товариства із залученням професійного аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи з його учасниками.

Витрати, пов'язані з проведенням такої перевірки, покладаються на учасника, на вимогу якого проводиться аудиторська перевірка, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Тобто учасник товариства до прийняття Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" на підставі положень ЦК України був наділений правами вимагати проведення аудиторської перевірки фінансової звітності товариства, учасником якого він є. До того ж стаття 41 зазначеного Закону, на підставі якої товариство звернулося із запитом про проведення перевірки, не містить жодних застережень та обмежень періоду проведення аудиторської перевірки фінансової діяльності.

З огляду на викладене та з урахуванням того, що право учасника вимагати проведення аудиторської перевірки було передбачено як статтею 146 ЦК України, так і статтею 41 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", колегія суддів погодилася з висновком судів попередніх інстанцій, що право учасника вимагати проведення аудиту за зазначені роки ґрунтується на нормах законодавства.

Посилання ТОВ "Боедем" на постанову ВС від 10.06.2020 у справі № 922/2200/19 до уваги не приймаються, оскільки правовідносини у справі № 922/2200/19 та у справі, що переглядається, не є подібними. Так, у справі № 922/2200/19 про визнання недійсними окремих положень статуту ВС погодився з висновком суду апеляційної інстанції, що учасники повинні керуватися статутом в частині, що не суперечить нормам Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", оскільки інші його положення згідно із законом не застосовуються.

Доводи касаційної скарги щодо порушення судами пункту 5 частини першої статті 227 ГПК України та незупинення провадження до розгляду справи № 759/8676/19 до уваги не приймаються, оскільки судами клопотання про зупинення залишено без розгляду у зв'язку з пропуском строку його подання.

З урахуванням викладеного та встановлених судами попередніх інстанцій обставин справи колегія суддів визнала обґрунтованими висновки господарських судів про наявність правових підстав для задоволення позову в частині зобов'язання ТОВ "Боедем" забезпечити аудитору ТОВ "Олза Аудит" можливість проведення аудиту

фінансової звітності ТОВ "Боедем" за 2016–2019 рр., і оскільки під час касаційного провадження не знайшли свого підтвердження доводи скаржника про неправильне застосування судами норм матеріального чи процесуального права, оскаржені судові рішення підлягають залишенню без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 28.01.2021 у справі № 910/16262/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94517809>.

На відміну від ухвали суду про затвердження мирової угоди у позовному провадженні, ухвала про затвердження мирової угоди у процедурі банкрутства не є виконавчим документом та не підлягає примусовому виконанню виконавчою службою. Невиконання боржником своїх договірних зобов'язань у строки, зазначені у мировій угоді, затвердженій у процедурі банкрутства, може мати наслідком звернення кредитора до суду з вимогами до боржника про стягнення заборгованості в розмірі, передбаченому мировою угодою, в позовному або наказному провадженні, встановленому процесуальним законодавством. Позовна заява про спонукання до виконання мирової угоди не може бути розглянута в межах справи про банкрутство з огляду на відсутність у цій справі мирової угоди

ВП ВС розглянула касаційну скаргу фізичної особи на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 20.05.2020 та ухвалу Господарського суду Одеської області від 17.03.2020 у справі за позовом фізичної особи до Кредитної спілки «Перше кредитне товариство» про спонукання до виконання мирової угоди.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У березні 2020 року скаржник звернувся до Господарського суду Одеської області з позовом до КС «Перше кредитне товариство», в якому просив суд зобов'язати відповідача виконати умови мирової угоди, затвердженої ухвалою Господарського суду Одеської області від 05.04.2016 у справі № 7/17-2087-2011, про що видати наказ. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що ухвалою Господарського суду Одеської області від 31.05.2011 порушено провадження у справі № 7/17-2087-2011 про банкрутство КС «Перше кредитне товариство» та введено мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Ухвалою Господарського суду Одеської області від 17.03.2020, залишеною без змін постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 20.05.2020, у відкритті провадження за позовом фізичної особи до КС «Перше кредитне товариство» відмовлено на підставі пункту 1 частини першої статті 175 ГПК України, оскільки позов не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

ОЦІНКА СУДУ

Одним із способів вирішення господарського спору є мирова угода сторін, яка може стосуватися лише прав та обов'язків сторін щодо предмета позову. Право сторін на укладання мирової угоди встановлено ГПК України.

Мирова угода у позовному провадженні – це письмова домовленість між сторонами спору про його вирішення, яка укладається в добровільному порядку з метою припинити спір, на погоджених сторонами умовах. Тобто, відмовившись від судового захисту, сторони ліквідують наявний правовий конфлікт самостійним (без державного примусу) врегулюванням розбіжностей на погоджених умовах. Спір може бути врегульовано укладенням мирової угоди на будь-якій стадії господарського процесу, в тому числі на стадії виконання судового рішення.

На відміну від звичайного договору, мирова угода у позовному провадженні укладається в процесі розгляду справи у господарському суді у формі та на умовах, передбачених процесуальним законодавством; підлягає затвердженню господарським судом; припиняє процесуально-правові відносини сторін; якщо мирова угода не виконується добровільно, вона виконується в порядку, встановленому для виконання судового рішення. Натомість, у справах про банкрутство, провадження в яких здійснювалося до набрання чинності КУзПБ, інститут мирової угоди відрізнявся від мирової угоди у позовному провадженні та був передбачений як різновид судової процедури щодо боржника у справі про його банкрутство.

З матеріалів справи вбачається, що ухвалою Господарського суду Одеської області від 31.05.2011 порушено провадження у справі № 7/17-2087-2011 про банкрутство КС «Перше кредитне товариство» за заявою ОСОБА_3, введено мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Ухвалою Господарського суду Одеської області від 05.04.2016 у справі № 7/17-2087-2011 затверджено мирову угоду між комітетом кредиторів КС «Перше кредитне товариство» та боржником, провадження у цій справі про банкрутство КС «Перше кредитне товариство» було припинено. Ця ухвала винесена в межах справи про банкрутство згідно з приписами чинного на той момент Закону України від 14.05.1992 № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній до 19.01.2013; далі – Закон № 2343-XII).

Спеціальними нормами Закону № 2343-XII, які регламентують взаємини кредиторів та боржника у справі про банкрутство, було передбачено право кредитора захистити свої права у випадку невиконання боржником мирової угоди як шляхом її розірвання за рішенням суду, так і шляхом пред'явлення своїх вимог до боржника.

На відміну від ухвали суду про затвердження мирової угоди у позовному провадженні, ухвала про затвердження мирової угоди у процедурі банкрутства не є виконавчим документом та не підлягає примусовому виконанню виконавчою службою. Невиконання боржником своїх договірних зобов'язань у строки, зазначені

у мировій угоді, затвердженій у процедурі банкрутства, може мати наслідком звернення кредитора до суду з вимогами до боржника про стягнення заборгованості в розмірі, передбаченому мировою угодою, в позовному або наказному провадженні, встановленому процесуальним законодавством.

Натомість, ВП ВС вважає за необхідне звернути увагу на те, що суд апеляційної інстанції в оскаржуваній постанові безпідставно посилався на положення Закону № 4212-VI, тоді як до правовідносин, що виникли в межах справи № 7/17-2087-2011 про банкрутство КС «Перше кредитне товариство», застосуванню підлягали норми Закону № 2343-XII.

Однак ще до моменту звернення ОСОБА_1 до господарського суду з позовною заявою про спонукання до виконання мирової угоди, а саме 21.10.2019, набрав чинності КУзПБ від 18.10.2018 № 2597-VIII, пунктом 2 Прикінцевих та перехідних положень якого визнано таким, що втратив чинність, Закон № 2343-XII з наступними змінами.

КГС ВС у постанові від 09.07.2020 у справі № 910/26972/14 зазначив, що розділом III «Санація боржника» КУзПБ передбачено реабілітаційну процедуру щодо боржника із затвердженням плану санації, виконання якої може дати змогу боржнику відновити свою платоспроможність. Відповідно до частини другої статті 51 КУзПБ передбачено низку заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, перелік яких не є обмеженим. Зазначене дає змогу дійти висновку, що укладення мирової угоди між боржником та окремим кредитором на етапі санації є можливим. Однак укладення правочинів про прощення, розстрочення, відстрочення боргу має вирішуватися відповідно до глави 50 ЦК України «Припинення зобов'язання» (статей 604–609 ЦК України) та з урахуванням особливостей провадження у справі про банкрутство, які виключають укладення окремих видів правочинів на певних етапах процедури банкрутства (зокрема, внаслідок дії мораторію згідно зі статтею 41 КУзПБ), з метою уникнення задоволення вимог кредиторів в індивідуальному порядку та забезпечення усіх кредиторів рівними правовими можливостями при задоволенні їх вимог, реалізації їх прав та законних інтересів; забезпечення конституційного принципу рівності усіх перед законом, у тому числі на умовах, коли майна боржника недостатньо для повного задоволення усіх вимог кредиторів.

Крім того, КГС ВС у постанові від 10.09.2020 у справі № Б13/115-12 зазначив, що із сукупного аналізу положень КУзПБ та пояснювальної записки до проєкту цього акта вбачається, що законодавець у цьому Кодексі прагнув об'єднати мирову угоду та санацію в єдину процедуру з огляду на подібність правових механізмів відновлення платоспроможності боржника, а отже, включив правові інструменти, притаманні мировій угоді за Законом № 2343-XII (відстрочення, розстрочення та прощення (списання) кредиторами боргів боржника), до положень КУзПБ, що регламентують процедуру санації.

На відміну від Закону № 2343-XII, що передбачав можливість укладення мирової угоди у справі про банкрутство, у КУзПБ такої судової процедури банкрутства

як мирова угода та порядку її укладення не встановлено. Як наслідок, у випадку невиконання мирової угоди, укладеної у справі про банкрутство, КУзПБ не передбачено і процедури звернення до господарського суду із заявою про визнання недійсною такої мирової угоди або її розірвання.

Як установили суди першої та апеляційної інстанцій, ухвалою Господарського суду Одеської області від 05.04.2016 у справі № 7/17-2087-2011 провадження у справі про банкрутство відповідача у цій справі – КС «Перше кредитне товариство» припинено, а в ЄДР відсутні дані про наявність будь-якого провадження у справі про банкрутство КС «Перше кредитне товариство».

Тож ВП ВС погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про те, що позовна заява фізичної особи про спонукання до виконання мирової угоди не може бути розглянута в межах будь-якої справи про банкрутство КС «Перше кредитне товариство» з огляду на відсутність мирової угоди.

Відповідно до статті 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Спір між фізичною особою ОСОБА_1 та КС «Перше кредитне товариство» виник у цивільних правовідносинах внаслідок невиконання останнім цивільного зобов'язання зі сплати заборгованості (повернення депозиту) у строки, розстрочені в мировій угоді, затвердженій ухвалою Господарського суду Одеської області від 05.04.2016 у справі № 7/17-2087-2011.

Такий спір має бути вирішений судом у порядку цивільного судочинства за вимогою фізичної особи про стягнення з боржника заборгованості, яка виникла внаслідок невиконання ним зобов'язання з повернення коштів за депозитним договором у строки, передбачені мировою угодою, а не про спонукання до виконання мирової угоди. Цей спір виник не в господарських відносинах, позивач не є підприємцем, а отже, за предметною та суб'єктною юрисдикцією цей спір не підлягає вирішенню в господарських судах.

Отже, перевіrivши в межах доводів касаційної скарги ОСОБА_1 застосування судами першої й апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, ВП ВС дійшла висновку про необґрунтованість скарги та про відсутність підстав для скасування оскаржуваних судових рішень.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 19.01.2021 у справі № 916/661/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94803670>.

Спонукання підприємства до виконання зобов'язання за договором після закінчення строку його дії, після закінчення того періоду, коли відповідач міг реалізувати право на розміщення замовлення, тобто визначити кількість одиниць товару в конкретній партії та строку її (партії) поставки, проте в межах строку дії договору, не є зміною істотних умов договору про закупівлю після його підписання,

як помилково вважає скаржник, безпідставно посилаючись на те, що суди зобов'язали сторону за договором здійснювати свої права поза її волею (не враховуючи встановлених обставин, що відповідні зобов'язання відповідач за власною волею взяв на себе, уклавши договір)

КГС ВС розглянув касаційну скаргу Одеської філії державного підприємства «Адміністрація морських портів України» (Адміністрація Одеського морського порту) на рішення Господарського суду міста Києва від 06.07.2020 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 21.10.2020 у справі № 910/1144/19 за позовом ТОВ «Антекс – К» до ДП «Адміністрація морських портів України» про зобов'язання виконати в натурі умови договору.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Товариство звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до підприємства (з урахуванням заяви про уточнення позовних вимог) про спонукання відповідача виконати зобов'язання, передбачене підпунктом 7.1.2 пункту 7.1 договору від 25.04.2017 на закупівлю/поставку товарів за результатами проведених торгів, а саме прийняти від позивача товар (пластмасові вироби/термопланшети, код згідно з ДК 021:2015 – 19520000-7) відповідно до специфікації від 25.04.2017, що є додатком 1 до договору в кількості 42 700 одиниць згідно з видатковою накладною, в порядку та на умовах, визначених договором, незалежно від надання замовлень на партію товару.

Позовні вимоги обґрунтовані невиконанням відповідачем умов договору від 25.04.2017 на закупівлю/поставку товарів за результатами проведених торгів у зв'язку з нездійсненням відповідачем замовлення на постачання товару та неприйняття ним товару протягом строку дії зазначеного договору.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 06.07.2020 у справі № 910/1144/19, яке залишено без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 21.10.2020, позов задоволено: зобов'язано підприємство виконати підпункт 7.1.2 пункту 7.1 договору від 25.04.2017 на закупівлю/поставку товарів за результатами проведених торгів, а саме прийняти від товариства товар в кількості 42 700 одиниць (пластмасові вироби/термопланшети, код згідно з ДК 021:2015 – 19520000-7) відповідно до специфікації від 25.04.2017, що є додатком 1 до договору, згідно з видатковою накладною, в порядку та на умовах, визначених договором. З підприємства на користь товариства стягнуто судовий збір за розгляд позову, апеляційної скарги, касаційної скарги у загальній сумі 10 737,50 грн.

ОЦІНКА СУДУ

Причиною виникнення спору стало питання щодо наявності чи відсутності підстав для спонукання відповідача виконати зобов'язання, передбачене підпунктом 7.1.2 пункту 7.1 договору, а саме прийняти від позивача товар (пластмасові вироби/термопланшети, код згідно з ДК 021:2015 – 19520000-7), відповідно до специфікації від 25.04.2017, що є додатком 1 до договору, в кількості

42 700 одиниць згідно з видатковою накладною, в порядку та на умовах, визначених договором, незалежно від надання замовлень на партію товару.

Посилання скажника на припинення зобов'язання за договором у зв'язку з неможливістю його виконання (за доводами скажника, внаслідок утворення Державної служби морського та річкового транспорту України згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2017 № 1095 відпала виробнича потреба у замовленні товару за договором) обґрунтовано відхилені судами попередніх інстанцій з огляду на те, що постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби морського та річкового транспорту України» прийнята у вересні 2017 року, а право направити замовлення на поставку товару у відповідача виникло з квітня 2017 року, проте протягом цього періоду підприємство замовлення на поставку товару не робило. Крім того, наведена обставина не є підставою для припинення зобов'язань та звільнення покупця від отримання товару за договором.

Ураховуючи те, що обставин припинення зобов'язання через неможливість його виконання судами попередніх інстанцій не встановлено, як і підстав для застосування до спірних правовідносин приписів статті 607 ЦК України, відсутні підстави й для формування у цій справі висновку ВС щодо застосування норми права (статті 607 ЦК України) у випадку, коли існують обставини припинення зобов'язання за договором у зв'язку з неможливістю його виконання.

Стосовно посилання скажника на те, що судами не досліджено та не роз'яснено, яким чином поставка товару може здійснюватися без надання замовлення, доводів скажника щодо порушення судами приписів статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» у чинній редакції (стаття 36 названого Закону в попередній редакції) та посилання на те, що відбулося у непередбачений законодавством спосіб внесення судом змін до умов договору, які не передбачені ним та щодо яких між сторонами не було досягнуто згоди, у той час як висновки ВС з цього питання відсутні, КГС ВС зазначив таке.

Так, відповідно до приписів статті 36 Закону України «Про публічні закупівлі» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції за результатами аукціону (в тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі або ціни пропозиції учасника у разі застосування переговорної процедури. Істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків:

1) зменшення обсягів закупівлі, зокрема з урахуванням фактичного обсягу видатків замовника;

2) зміни ціни за одиницю товару не більше ніж на 10 відсотків у разі коливання ціни такого товару на ринку, за умови, що зазначена зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі;

3) покращення якості предмета закупівлі за умови, що таке покращення не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі;

4) продовження строку дії договору та виконання зобов'язань щодо передання товару, виконання робіт, надання послуг у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, затримки фінансування витрат замовника, за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної в договорі;

5) узгодженої зміни ціни в бік зменшення (без зміни кількості (обсягу) та якості товарів, робіт і послуг);

6) зміни ціни у зв'язку із зміною ставок податків і зборів пропорційно до змін таких ставок;

7) зміни встановленого згідно із законодавством органами державної статистики індексу споживчих цін, зміни курсу іноземної валюти, зміни біржових котирувань або показників Platts, регульованих цін (тарифів) і нормативів, які застосовуються в договорі про закупівлю, у разі встановлення в договорі про закупівлю порядку зміни ціни;

8) зміни умов у зв'язку із застосуванням положень частини п'ятої цієї статті.

Водночас спонукання підприємства до виконання зобов'язання за договором після закінчення строку його дії, після закінчення того періоду, коли відповідач міг реалізувати право на розміщення замовлення, тобто визначити кількість одиниць товару в конкретній партії та строку її (партії) поставки, проте в межах строку дії договору, не є зміною істотних умов договору про закупівлю після його підписання, як помилково вважає скаржник, безпідставно посилаючись на те, що суди зобов'язали сторону за договором здійснювати свої права поза її волею (не враховуючи встановлених обставин, що відповідні зобов'язання відповідач за власною волею взяв на себе, уклавши договір).

Безпідставним є й посилення скаржника на внесення судами змін до договору у непередбачений законом спосіб, оскільки зазначене не відповідає дійсності. Так, скаржник не враховує зміст договору поставки та того, що покупець не наділений необмеженим у часі правом надавати або не надавати замовлення на партію товару за договором і залишає поза увагою те, що з урахуванням закінчення строку дії договору постачальник має право вимагати від покупця виконання ним своїх зобов'язань за договором у повному обсязі, у тому числі у судовому порядку.

З огляду на викладене відсутні підстави для формування у цій справі висновку ВС щодо застосування норм права у випадку, коли існують обставини внесення змін до договору (предмет договору, умови поставки) у непередбачений законом спосіб, оскільки існування таких обставин у цій справі не встановлено, а підприємством не доведено.

Ураховуючи те, що припинення строку дії договору не свідчить про припинення зобов'язань за ним, а тому не означає звільнення боржника від виконання обов'язку в натурі, у зв'язку з чим кредитор має право вимагати виконання обов'язку в натурі впродовж того часу, коли існує відповідне зобов'язання, а не лише впродовж строку, встановленого сторонами у договорі для його виконання, – відсутні й підстави для

формування висновку ВС за доводом скаржника, відповідно до якого права та обов'язки сторін за договором є припиненими внаслідок закінчення строку дії договору, а права позивача не є порушеними, оскільки зазначене не відповідає дійсності та встановленим судами обставинам справи.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21.12.2020 у справі № 910/1144/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93701425>.

Ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Чернігівський обласний навчально-курсний комбінат" (до зміни найменування Товариство з обмеженою відповідальністю "ДЖІ-ТІ СКУЛ") на постанову Північного апеляційного господарського суду від 01.07.2020 у справі № 927/253/19 за позовом ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" до Управління комунального майна Чернігівської обласної ради, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – КП "Чернігівський обласний навчально-курсний комбінат" Чернігівської обласної ради, про визнання права та спонукання вчинити певні дії, за участю прокурора Чернігівської області в особі Чернігівської обласної ради.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У березні 2019 року ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" звернулося до господарського суду з позовом (з урахуванням заяви про зміну предмета позову від 01.04.2019) до Управління комунального майна Чернігівської обласної ради (далі – Управління комунального майна, відповідач) про:

– визнання за ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" права на укладення договору оренди цілісного майнового комплексу КП "Чернігівський обласний навчально-курсний комбінат";

– спонукання Управління комунального майна укласти договір оренди цілісного майнового комплексу КП "Чернігівський обласний навчально-курсний комбінат" з ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" згідно з наданим проектом від 11.03.2019 № 5 та викласти його в редакції, наведеній у заяві про зміну предмета позову від 01.04.2019.

Рішенням Господарського суду Чернігівської області від 27.06.2019 позов задоволено частково. Визнано за ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" право на укладення договору оренди цілісного майнового комплексу КП "Чернігівський обласний навчально-курсний комбінат". Суд спонукав Управління комунального майна укласти з ТОВ "ДЖІ-ТІ СКУЛ" договір оренди цілісного майнового комплексу згідно з проектом від 11.03.2019 № 5 в редакції, запропонованій позивачем, за виключенням з проекту

договору пункту 8.5 та останнього абзацу пункту 10.9 договору оренди. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 01.07.2020 рішення Господарського суду Чернігівської області від 27.06.2019 скасовано та ухвалено нове рішення. Відмовлено в задоволенні позовних вимог у повному обсязі.

ОЦІНКА СУДУ

Згідно з чинним на момент виникнення спірних правовідносин законодавством встановлено, що порядок проведення конкурсу на право укладення договору оренди майна, яке належить до комунальної власності, визначається органами місцевого самоврядування.

Із системного аналізу правових положень статті 10 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" та частини четвертої статті 19 Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" КГС ВС дійшов висновку, що у цьому випадку наявність ліцензії на надання освітніх послуг є обов'язковою на початок здійснення діяльності, пов'язаної з підготовкою кваліфікованих робітників та надання інших освітніх послуг. Законодавством та умовами про передачу в оренду цілісного майнового комплексу не було передбачено наявності в орендаря відповідної ліцензії як обов'язкової умови для укладення договору оренди.

З огляду на зазначене висновки апеляційного господарського суду, що для укладення договору оренди комунального професійно-технічного навчального закладу першого атестаційного рівня необхідною умовою є наявність ліцензії на здійснення освітніх послуг, не відповідає вимогам законодавства про оренду комунального майна та матеріалам справи.

Крім того, КГС ВС визнав безпідставними висновки суду апеляційної інстанції, що неукладення сторонами договору у строки, визначені абзацом другим пункту 14 та абзацом другим пункту 15 розділу 2 Положення про порядок передачі майна в оренду, є підставою для відмови у спонуканні відповідача до укладення договору оренди у судовому порядку з огляду на те, що встановлений для укладення договору оренди тримісячний строк з дати оприлюднення оголошення є обмеженням у часі виключно для сторін договору, але не у випадку укладення договору в судовому порядку в разі ухилення однієї зі сторін договору від його укладення, оскільки відповідно до частини восьмої статті 9 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" у разі відмови в укладенні договору оренди, а також неодержання відповіді у встановлений термін заінтересовані особи мають право звернутися за захистом своїх інтересів до суду.

За таких обставин колегія суддів визнала обґрунтованими доводи скаржника, викладені у касаційній скарзі, що нормами чинного законодавства не вимагається отримання ліцензії на час звернення до орендодавця з пропозицією укласти договір

оренди та неможливо укласти у судовому порядку договору оренди цілісного майнового комплексу після спливу трьох місяців з дати оприлюднення оголошення.

З огляду на викладене та з урахуванням предмета спору КГС ВС відхилено доводи касаційної скарги щодо необхідності надання висновку про застосування до спірних правовідносин положень статті 14 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" та частини четвертої статті 15 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності".

Водночас щодо висновків суду апеляційної інстанції про наявність підстав для відмови у позові у зв'язку з невідповідності укладеного договору умовам типового договору оренди колегія суддів зазначила таке.

Згідно зі статтею 19 Основного Закону України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Положеннями частин другої – третьої статті 10 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" визначено, що укладений сторонами договір оренди в частині істотних умов повинен відповідати типовому договору оренди відповідного майна. Типові договори оренди державного майна розробляє і затверджує Фонд державного майна України, типові договори оренди майна, що належить Автономній Республіці Крим або перебуває у комунальній власності, затверджують відповідно Верховна Рада Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування. За згодою сторін у договорі оренди можуть бути передбачені й інші умови.

Судом апеляційної інстанції правильно встановлено, що проєкт договору оренди цілісного майнового комплексу від 11.03.2019, який було направлено позивачем до Управління комунального майна та який був предметом розгляду у суді першої інстанції, не відповідає вимогам статті 10 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" та Типовому договору оренди, затвердженому рішенням Чернігівської обласної ради від 20.12.2018 № 47-16/VII, чим спростовуються доводи касаційної скарги про відсутність такого рішення.

КГС ВС зазначив, що за приписами частини третьої статті 184 ГК України укладення господарських договорів на основі примірних і типових договорів повинно здійснюватися з додержанням умов, передбачених статтею 179 цього Кодексу, не інакше як шляхом викладення договору у вигляді єдиного документа, оформленого згідно з вимогами статті 181 цього Кодексу та відповідно до правил, встановлених нормативно-правовими актами щодо застосування примірного або типового договору.

Згідно з положеннями частини третьої статті 179 ГК України укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

Частиною четвертою статті 179 ГК України встановлено, що при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі, зокрема, типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови.

Водночас з урахуванням положень статті 184 ГК України спірний договір оренди повинен бути розроблений та відповідати типовому договору. Законодавець забороняє відступати від змісту типового договору, затвердженого органом державної влади (органом місцевого самоврядування), сторони наділені правом тільки конкретизувати його умови (частина четверта статті 179 зазначеного Кодексу).

Аналогічна правова позиція викладена в постанові ВС від 11.12.2018 у справі № 921/375/17-г/14.

Отже, надаючи правову кваліфікацію спірним правовідносинам, з урахуванням фактичних та правових підстав позовних вимог, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що невідповідність запропонованого позивачем проєкту договору умовам типового договору, затвердженого органом місцевого самоврядування, є підставою для відмови у задоволенні позову про укладення договору оренди на умовах, зазначених у ньому.

Ураховуючи наведене, мотивувальну частину постанови суду апеляційної інстанції слід змінити, виклавши її в редакції цієї постанови.

Водночас КГС ВС погодився з висновками суду апеляційної інстанції про відсутність правових підстав для задоволення позовних вимог, тому резолютивна частина постанови суду апеляційної інстанції підлягає залишенню без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 25.11.2020 у справі № 927/253/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93399244>.

Частиною четвертою статті 653 ЦК України слід розуміти так, що сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконано обома сторонами до моменту розірвання договору, тобто якщо обидві сторони отримали зустрічне задоволення одна від одної. На це вказує використання множини у зазначеній нормі. При цьому якщо договором було передбачено інші зобов'язання сторін, наприклад щодо передання іншого майна, сплати коштів, які не було виконано, то в разі розірвання

договору такі зобов'язання припиняються на майбутнє. Якщо зобов'язання з договору було виконано лише однією стороною, то в разі розірвання договору підлягають застосуванню правила про набуття, збереження майна без достатньої правової підстави або з підстави, яка згодом відпала (глава 83 ЦК України)

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 у справі № 916/3904/19 за позовом ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» до ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» про розірвання договору, зобов'язання вчинити дії та стягнення 2 317 776,87 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» звернулося до Господарського суду Одеської області з позовом (з урахуванням поданої заяви від 12.05.2020 про зміну підстав позову) до ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП», в якому просило суд:

- розірвати договір на виготовлення та монтаж від 19.12.2018 № 1912/18, укладений ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» та ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» в частині вже наданих послуг, які повинні були бути виконані в майбутньому;

- зобов'язати ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» повернути у попередній стан частини приміщення ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ», яка частково була встановлена за умовами договору на виготовлення та монтаж від 19.12.2018 № 1912/18 (провести демонтаж продукції);

- зобов'язати ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» повернути на розрахунковий рахунок ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» кошти у розмірі 1 777 436,25 грн, в тому числі ПДВ, які були сплачені на підставі договору на виготовлення та монтаж від 19.12.2018 № 1912/18;

- стягнути з відповідача пеню у розмірі 540 340,62 грн.

Рішенням Господарського суду Одеської області від 07.09.2020 у справі № 916/3904/19 у задоволенні позову відмовлено, з посиланням на його недоведеність. Стягнуто з позивача на користь відповідача 10 000 грн витрат на професійну правничу допомогу.

Постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 28.01.2021 рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове рішення про задоволення позову: розірвано договір на виготовлення та монтаж від 19.12.2018 № 1912/18, укладений ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» та ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» в частині вже наданих послуг, які повинні були бути виконані в майбутньому; зобов'язано ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» повернути у попередній стан частини приміщення ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ», яка частково була встановлена за умовами договору на виготовлення та монтаж від 19.12.2018 № 1912/18 (провести демонтаж продукції); зобов'язано ТОВ «ІМПЕРІУМ ГРУП» повернути на розрахунковий рахунок ТОВ «ЮГТРАНС-ТЕРМІНАЛ» кошти у розмірі 1 777 436,25 грн, в тому числі ПДВ, які були сплачені на підставі договору на виготовлення та монтаж від 19.12.2018

№ 1912/18; стягнуто з відповідача пеню у розмірі 540 340,62 грн, а також судовий збір за подання позовної заяви (38 608,65 грн) та апеляційної скарги (57 912,97 грн).

ОЦІНКА СУДУ

У справі, яка розглядається, судами обох інстанцій встановлено, що позивачем на виконання умов договору та додатка 1 до нього перераховано відповідачу попередню оплату в сумі 1 777 436,25 грн, що підтверджується наявним в матеріалах справи платіжним дорученням № 5063 від 02.01.2019. Матеріалами справи також підтверджено виконання відповідачем робіт у певному обсязі, що не заперечувалося позивачем.

Однак апеляційний господарський суд зазначеного не врахував, дійшовши передчасного висновку про задоволення вимоги позивача про повернення передоплати у розмірі 1 777 436,25 грн.

Отже, з наведеного вбачається, що знайшли своє підтвердження аргументи скаржника про те, що апеляційний господарський суд не врахував висновків ВС про застосування приписів статті 653, статті 1212 та глави 83 ЦК України, викладених у постановах ВП ВС від 08.09.2020 у справі № 916/667/18 та ВС від 15.11.2019 у справі № 906/47/19.

Скаржник у касаційній скарзі зазначив, що позивачем неправильно обраний спосіб захисту, який в спірних правовідносинах не може бути застосовано, оскільки відновлення становища, яке існувало до порушення могло бути застосовано лише у випадку визнання недійсним договору та застосування наслідків недійсності цього правочину (застосування двосторонньої реституції).

Так, відповідно до частини першої статті 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Реституція як спосіб захисту порушеного права застосовується лише за наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним або який визнано недійсним. У зв'язку із цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину (близька за змістом правова позиція викладена в постановах ВС від 17.09.2020 у справі № 924/831/17, від 16.04.2019 у справі № 910/1570/18).

Відновлення становища, яке існувало до порушення (реституція), як спосіб захисту порушеного права застосовується лише за наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемний або який визнано недійсним. Отже, вимога про приведення приміщення позивача у попередній стан за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину.

Задовольняючи в цій частині позовні вимоги, суд апеляційної інстанції жодним чином не обґрунтував мотиви необхідності та можливості застосування такого способу захисту відновлення становища, яке існувало до порушення, пославшись лише на практику Європейського суду з прав людини.

У свою чергу, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відмову в цій частині позовних вимог, вказавши на відсутність підстав для задоволення вимоги про приведення приміщення позивача у попередній стан, посилаючись, що така вимога є похідною вимогою від вимоги про розірвання договору, в задоволенні якої також відмовлено.

Знайшли свої підтвердження доводи скаржника в цій частині. Отже, ВС задовольнив касаційну скаргу, постанову апеляційного суду скасував, рішення місцевого суду залишив у силі.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29.04.2021 у справі № 916/3904/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96668822>.

3. Практика застосування положень законодавства щодо відшкодування шкоди

Якщо пошкоджений транспортний засіб не може бути відновлено або вартість його відновлювального ремонту з урахуванням зношеності та втрати товарної вартості перевищує його ринкову вартість на момент пошкодження, розмір шкоди визначається за ринковою вартістю транспортного засобу на момент пошкодження

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Тайм Трекер" на постанову Північного апеляційного господарського суду від 21.10.2020 у справі № 910/17947/15 за позовом ТОВ "Тайм Трекер" (правонаступник ДП "Барва-Авто" ТОВ "Барва") до ПрАТ "Автокапітал" про стягнення 2 481 452,00 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Дочірнє підприємство "Барва-Авто" Товариства з обмеженою відповідальністю "Барва" (далі – ДП "Барва-Авто" ТОВ "Барва") звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Приватного акціонерного товариства "Автокапітал" (далі – ПрАТ "Автокапітал") про стягнення 2 481 452 грн.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 15.09.2015 позов задоволено повністю. Суд стягнув з ПрАТ "Автокапітал" на користь ДП "Барва-Авто" ТОВ "Барва" 2 481 452,00 грн матеріальної шкоди.

Справа розглядалася апеляційним судом неодноразово.

За новим розглядом справи постановою Північного апеляційного господарського суду від 21.10.2020 апеляційну скаргу ПрАТ "Автокапітал" на рішення Господарського суду міста Києва від 15.09.2015 у справі № 910/17947/15 задоволено.

Рішення Господарського суду міста Києва від 15.09.2015 у справі № 910/17947/15 скасовано та прийнято нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовлено повністю.

Вирішено питання судових витрат та витрат на оплату вартості судової експертизи.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до частини першої статті 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Зазначеною статтею встановлені загальні правила відшкодування завданої особі недоговорної шкоди, які застосовуються до будь-яких випадків завдання шкоди. Загальною підставою для такого застосування є відсутність договірних відносин між боржником (завдавачем шкоди) та кредитором (потерпілим).

Статтями 1209–1211-1 ЦК України, зокрема, визначено, що підстави, строк та особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, встановлюються законом.

Законом України "Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції" (далі – Закон) встановлено порядок та підстави відшкодування шкоди, заподіяної особі внаслідок недоліків товару, який є рухомим майном. Таке відшкодування шкоди не залежить від того, чи перебували потерпілий та заподіювач шкоди у договірних відносинах.

Вимогами статті 1 Закону унормовано, що шкода – це завдані внаслідок дефекту в продукції каліцтво, інше ушкодження здоров'я або смерть особи, пошкодження або знищення будь-якого об'єкта права власності, за винятком самої продукції, що має дефект.

Суб'єктами права вимоги у розумінні наведеного вище Закону є будь-які особи, яким завдано майнової та (або) моральної шкоди внаслідок недоліків товару, як безпосередні покупці продукції, так і особи, яким товар перейшов на законних підставах, або сторонні особи.

Боржниками у таких зобов'язаннях відповідно до статті 1210 ЦК України є, зокрема, виготовлювач товару або інша особа, визначена відповідно до закону, в разі завдання шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном. При цьому нормами статті 7 Закону передбачено, що за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, відповідає її виробник. Будь-яка особа, яка ввезла на митну територію України продукцію з метою її продажу, передання в найм (оренду), лізинг або розповсюдження в будь-якій іншій формі в ході провадження господарської діяльності, відповідно до цього Закону несе відповідальність як виробник.

Умови доведення завдання шкоди визначені положеннями статті 6 Закону, якими встановлено, що потерпілий повинен довести: наявність шкоди, наявність

дефекту в продукції, наявність причинно-наслідкового зв'язку між дефектом в продукції та шкодою.

Якщо пошкоджений транспортний засіб не може бути відновлено або вартість його відновлювального ремонту з урахуванням зношеності та втрати товарної вартості перевищує його ринкову вартість на момент пошкодження, розмір шкоди визначається за ринковою вартістю транспортного засобу на момент пошкодження.

Порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з фізичним знищенням транспортного засобу, регламентовано наведеною статтею 30 Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів".

Судом апеляційної інстанції враховано правовий висновок ВС, викладений у постанові від 10.06.2020 у справі № 357/12491/18, відповідно до якого зазначений порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з фізичним знищенням транспортного засобу, який згідно зі статтею 8 ЦК України (аналогія закону) може застосовуватися не лише страховиком, а й іншими особами, які здійснюють діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, та відповідають за завдану шкоду.

Доводи скаржника про порушення судом апеляційної інстанції частини третьої статті 623 та частин третьої – четвертої статті 225 ГК України Верховним Судом відхиляються з підстав того, що наведені скаржником норми регулюють договірні правовідносини, тоді як у цій справі спостерігається місце деліктне зобов'язання. Скаржник помилково ототожнює обов'язок відшкодування збитків, завданих невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання, що випливає з договору (статті 623 ЦК України, 225 ГК України), від позадоговірної шкоди, тобто від зобов'язання, що виникає внаслідок заподіяння шкоди (глава 82 ЦК України).

Зазначеним спростовуються аргументи скаржника про неврахування апеляційним судом правових висновків, викладених у постанові ВС від 20.12.2018 у справі № т916/2740/17, у якій предметом розгляду був спір про стягнення спричинених позивачу збитків внаслідок неналежного виконання відповідачем зобов'язання за договором про охорону та здійснення внутрішньо-об'єктового режиму.

Відповідно до пункту 1.1 Методики її розроблено згідно із законами України "Про судову експертизу", "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", Національним стандартом № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440, та іншими нормативно-правовими актами з питань судової експертизи й оцінки майна.

Згідно з пунктом 1.2 Методики вона встановлює механізм оцінки (визначення вартості) КТЗ, а також вимоги до оформлення результатів оцінки, оціночні процедури визначення вартості КТЗ.

Пунктом 8.2 Методики визначено, що вартість матеріального збитку (У), завданого власнику КТЗ, визначається такою, що дорівнює ринковій вартості

КТЗ на момент пошкодження, зокрема, за умов, якщо неможливо відновити КТЗ відповідно до технічних вимог виробника.

Ураховуючи викладені норми чинного законодавства, які регламентують порядок визначення завданого власнику КТЗ матеріального збитку, колегія суддів погодилася з висновком суду апеляційної інстанції, що розмір збитків у цьому випадку має визначатись на момент пошкодження транспортного засобу.

Такі висновки апеляційного суду узгоджуються з правовими позиціями щодо порядку визначення матеріального збитку, завданого власнику транспортного засобу саме на момент його пошкодження, викладеними у постановках ВС від 14.03.2019 у справі № 350/1857/14-ц, від 27.03.2019 у справі № 285/4485/15-ц.

Із системного аналізу зазначених норм права та встановлених судом апеляційної інстанції обставин справи, підтверджених наявними в матеріалах справи доказами, колегія суддів погодилася з висновками цього суду, що розмір фактично отриманої компенсації позивачем у сумі 1 265 720 грн є більшим, ніж розмір матеріального збитку в розмірі 1 265 105,36 грн, а тому відсутні підстави для задоволення позовних вимог.

ВС зауважив, що отримані позивачем кошти на підставі судового рішення, яке набрало законної сили (постановою Північного апеляційного господарського суду від 22.10.2019 рішення Господарського суду міста Києва від 15.09.2015 залишено без змін, хоч постанова суду апеляційної інстанції в подальшому була скасована постановою Верховного Суду від 06.02.2020 з передачею справи на новий розгляд) та наказу, виданого на виконання зазначеного рішення, не є безпідставно одержаними коштами, а отримані відповідачем на законних підставах, а тому стаття 1212 ЦК України не може бути застосована до таких правовідносин, що свідчить про помилковість доводів скаржника в цій частині.

З огляду на наявність у справі судового наказу на виконання рішення Господарського суду міста Києва від 15.09.2015, доказів його добровільного виконання відповідачем та його заяви про поворот виконання цього рішення, колегія суддів визнала, що висновки апеляційного суду в цій частині повною мірою відповідають правовим висновкам ВС у справах № 569/15646/16-ц, № 910/3395/19 та № 910/13238/18, якими, в свою чергу, враховано правову позицію Конституційного Суду України у рішенні від 02.11.2011 № 13-рп/2011 у справі № 1-25/2011.

КГС ВС в межах доводів та вимог касаційної скарги, на підставі встановлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин справи перевірів правильність застосування норм матеріального та процесуального права і дійшов висновку, що оскаржувана постанова Північного апеляційного господарського суду від 21.10.2020 є законною та обґрунтованою, а тому касаційна скарга ТОВ "Тайм Трекер" не підлягає задоволенню.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 03.02.2021 у справі № 910/17947/15 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94904394>.

Правовою підставою для цивільно-правової відповідальності за відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями чи бездіяльністю державного виконавця під час проведення виконавчого провадження, є правопорушення, що включає такі складові елементи: 1) шкода; 2) протиправне діяння особи, яка її завдала; 3) причинний зв'язок між ними.

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ПрСП "Первомайське" на постанову Східного апеляційного господарського суду від 08.12.2020 та рішення Господарського суду Харківської області від 31.08.2020 у справі за позовом Приватного сільськогосподарського підприємства "Первомайське" та Фермерського господарства "Сеньківське" до Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків), Головного управління Державної казначейської служби у Харківській області, за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні позивачів – ОСОБА_1 та третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідачів – приватного виконавця виконавчого округу Харківської області Попляк В. В., ОСОБА_2, про відшкодування завданої шкоди у вигляді стягнення 1 790 852 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У квітні 2020 року Приватне сільськогосподарське підприємство "Первомайське" (далі – ПСП "Первомайське", позивач-1, скаржник) та Фермерське господарство "Сеньківське" (далі – ФГ "Сеньківське", позивач-2) звернулися до Господарського суду Харківської області з позовом до Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України (далі – Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області, відповідач-1) та Головного управління Державної казначейської служби України у Харківській області (далі – ГУ ДКСУ у Харківській області, відповідач-2), в якому просили:

1) стягнути з Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області на користь ПСП "Первомайське" 1 611 766,80 грн завданої шкоди;

2) стягнути з Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області на користь ФГ "Сеньківське" 179 085,20 грн завданої шкоди.

31.08.2020 Господарський суд Харківської області прийняв рішення у справі № 922/1201/20, яким відмовив у задоволенні позову ПСП "Первомайське" та ФГ "Сеньківське".

Східний апеляційний господарський суд постановою від 08.12.2020 рішення Господарського суду Харківської області від 31.08.2020 у справі № 922/1201/20 залишив без змін, погодившись з висновками суду першої інстанції щодо недоведення позивачами факту порушення їх прав, з метою захисту яких подано відповідний позов.

ОЦІНКА СУДУ

Предметом спору в цій справі є вимога позивачів про стягнення шкоди на підставі статей 16, 1166, 1173, 1174 ЦК України.

Позовні вимоги обґрунтовані накладенням державним виконавцем арешту на належний позивачам нескошений та в подальшому зібраний врожай соняшника, який згодом було скасовано, однак арештоване з подальшою передачею на зберігання ОСОБА_2 майно позивачам не повернуто, а державним виконавцем не вжито заходів з його повернення.

Тобто фактично підставою заявлених вимог визначено обставини накладення арешту державним виконавцем на належне позивачам майно та невжиття ним заходів з повернення цього майна позивачам з огляду на подальше скасування цього арешту.

Аналіз доводів касаційної скарги позивача свідчить, що вони зводяться до незгоди скаржника з висновками судів попередніх інстанцій щодо відсутності підстав для задоволення позову, оскільки ним наведено усі необхідні умови для відшкодування шкоди у розмірі вартості неповернутого врожаю насіння соняшника.

З огляду на зміст предмета судового розгляду, доводів скаржника, заперечень третьої особи та висновків судів попередніх інстанцій в ході касаційного перегляду оскаржуваних судових рішень за встановлених судами обставин справи необхідним є вирішення питання щодо стягнення шкоди та задоволення позову з наведених позивачами підстав заявлених вимог, з урахуванням чого суд зважає на таке.

Необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою, і довести наявність цих умов має позивач, який звернувся з позовом про стягнення шкоди на підставі статті 1173 ЦК України (аналогічний висновок викладено в постанові ВП ВС від 12.03.2019 у справі № 920/715/17).

Отже, правовою підставою для цивільно-правової відповідальності за відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями чи бездіяльністю державного виконавця під час проведення виконавчого провадження, є правопорушення, що включає такі складові елементи: 1) шкода; 2) протиправне діяння особи, яка її завдала; 3) причинний зв'язок між ними (висновок, сформульований у постанові ВП ВС від 27.11.2019 у справі № 242/4741/16-ц).

Дії (бездіяльність) органів державної влади (в цьому випадку державного виконавця), внаслідок яких (якої) було завдано шкоди, є основним предметом доказування та, відповідно, встановлення у цій справі, оскільки відсутність такого елемента делікту свідчить про відсутність інших складових цієї правової конструкції та самого заподіяння шкоди як юридичного факту,

передбаченого статтею 11 ЦК України, внаслідок якого виникають цивільні права та обов'язки (аналогічний висновок викладено в постанові ВП ВС від 12.03.2019 у справі № 920/715/17).

Наведені обставини свідчать, що між накладеним 22.08.2019 та 28.08.2019 державним виконавцем арештом на нескошений врожай соняшника, який згодом було скасовано ухвалою Куп'янського міськрайонного суду від 17.09.2019 у справі № 628/4180/15-ц, та неповерненням арештованого 10, 11, 12, 13, 17, 20 вересня 2019 року насіння соняшника, який у подальшому було арештовано повторно та реалізовано приватним виконавцем Попляком В. В. відсутній причинно-наслідковий зв'язок, ознакою наявності якого є те, що протиправні дії заподіювача є причиною, а шкода є наслідком такої протиправної поведінки, чого в цьому випадку не вбачається.

Згідно з вимогами частин першої, третьої статті 74 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи.

Оскільки позивачами не доведено належними, допустимими та достатніми доказами наявність усіх складових для застосування деліктної відповідальності відповідача, а саме вчинення саме відповідачем-1 протиправного діяння, а також причинно-наслідкового зв'язку між таким діянням та шкодою, завданою позивачам, підстав для покладення на Управління забезпечення примусового виконання рішень у Харківській області відповідальності у вигляді шкоди немає.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 922/1201/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822310>.

Див. також постанови ВС від 17.03.2021 у справі № 910/18282/19, від 17.03.2021 у справі № 910/3884/20, 24.03.2021 у справі № 922/445/20, від 13.02.2021 у справі № 910/9959/20.

Визначивши характер спірних правовідносин, для застосування до них приписи статей 1167, 1173, 1174, 1176 ЦК України суд має встановити, зокрема: кому завдана шкода (фізичній чи юридичній особі з урахуванням суб'єктного складу злочину відповідно до статті 172 КК України); чим підтверджується заподіяння позивачеві втрат немайнового характеру та в чому конкретно вони полягали/проявилися (наприклад, у пониженні ділової репутації юридичної особи, у посяганні на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошення комерційної таємниці або у вчиненні дій, спрямованих на зниження престижу чи піддрив довіри до її діяльності), за яких обставин та якими конкретно рішеннями, діями, бездіяльністю вони заподіяні; невідповідність цих рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади чи їх посадової або службової особи вимогам закону чи іншого нормативного акта; факт заподіяння цими рішеннями, діями чи бездіяльністю шкоди

саме юридичній особі та її розмір; причино-наслідковий зв'язок між незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю. За наявності цих умов є підстави покласти цивільну відповідальність за завдану шкоду згідно з цими статтями саме на державу, Автономну Республіку Крим або орган місцевого самоврядування

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ПП "Дім Вина "Скала" на рішення Господарського суду міста Києва від 29.09.2016 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 19.02.2020 у справі № 910/11621/16 за позовом ПП "Дім Вина "Скала" до Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві, Державної казначейської служби України про стягнення моральної шкоди.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ПП "Дім Вина "Скала" звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві, Державної казначейської служби України про стягнення моральної шкоди у розмірі 4 850 560 грн.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 29.09.2016 припинено провадження у справі № 910/11621/16 в частині стягнення 1 896 091 грн моральної шкоди. У частині стягнення 2 954 469 грн моральної шкоди відмовлено.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 19.02.2020 рішення Господарського суду міста Києва від 29.09.2016 у справі № 910/11621/16 скасовано частково, а саме в частині припинення провадження у справі № 910/11621/16 щодо стягнення 1 896 091 грн моральної шкоди та ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні цих позовних вимог. У решті рішення Господарського суду міста Києва від 29.09.2016 залишено без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, потрібно розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошення комерційної таємниці, а також вчинення дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності.

Моральна шкода відшкодовується грошима, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від низки факторів, як-то: характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

Згідно із загальними підставами цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та його вини в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Отже, для настання цивільно-правової відповідальності відповідача за заподіяння моральної шкоди позивачеві необхідно встановити наявність усієї сукупності зазначених ознак складу цивільного правопорушення, тоді як відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає настання відповідальності.

Статті 1173, 1174 ЦК України є спеціальними і передбачають певні особливості, характерні для розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності. Так, зокрема, цими правовими нормами передбачено, що для застосування відповідальності посадових осіб та органів державної влади наявність їх вини не є обов'язковою. Утім, цими нормами не заперечується обов'язковість наявності інших елементів складу цивільного правопорушення, які є обов'язковими для доказування у справах про відшкодування шкоди.

Визначивши характер спірних правовідносин, для застосування до них приписів статей 1167, 1173, 1174, 1176 ЦК України суд має встановити, зокрема: кому завдана шкода (фізичній чи юридичній особі з урахуванням суб'єктного складу злочину у відповідності до статті 172 КК України); чим підтверджується заподіяння позивачеві втрат немайнового характеру та в чому конкретно вони полягали/проявилися (наприклад, у приниженні ділової репутації юридичної особи, у посяганні на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошення комерційної таємниці, або у вчиненні дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності), за яких обставин та якими конкретно рішеннями, діями, бездіяльністю вони заподіяні; невідповідність цих рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади чи їх посадової або службової особи вимогам закону чи іншого нормативного акта; факт заподіяння цими рішеннями, діями чи бездіяльністю шкоди саме юридичній особі та її розмір; причино-наслідковий зв'язок між незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю. За наявності цих умов є підстави покласти цивільну відповідальність за завдану шкоду згідно з цими статтями саме на державу, Автономну Республіку Крим або орган місцевого самоврядування.

Водночас за загальними засадами доказування у справах про відшкодування моральної шкоди юридичній особі, завданій органами державної влади, саме позивач

має довести на підставі належних і допустимих доказів, які втрати немайнового характеру настали у юридичної особи; якими конкретно рішеннями, діями, бездіяльністю вони заподіяні; невідповідність цих рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади вимогам закону чи іншого нормативного акта; факт заподіяння цими рішеннями, діями чи бездіяльністю шкоди саме юридичній особі та її розмір; причинно-наслідковий зв'язок між незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю та шкодою.

Належним чином не дослідивши зібрані у справі докази, не встановивши обставини які мають значення для правильного вирішення справи та є достатньою підставою відповідно до норм матеріального права для відшкодування моральної шкоди, завданої особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, суди попередніх інстанцій дійшли передчасного висновку в цій справі про відсутність правових підстав для задоволення позову про відшкодування моральної шкоди.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 02.07.2020 у справі № 910/11621/16 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90232117>.

Див. також постанови ВС від 28.10.2020 у справі № 904/3667/19, від 19.11.2020 у справі № 912/1049/19, від 17.03.2021 у справі № 918/251/20, від 22.04.2021 у справі № 922/1201/20, від 22.04.2021 у справі № 904/1017/20, від 13.05.2021 у справі № 910/4682/20.

Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду встановлені в статті 1166 ЦК України, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини

ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ «Фарм Процесінг» на рішення Господарського суду Черкаської області від 09.12.2019 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 10.06.2020 у справі за позовом ТОВ «Фарм Процесінг» до ДП «Ватутінське вантажно-транспортне управління» про стягнення 3 922 800 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «Фарм Процесінг» звернулося до Господарського суду Черкаської області з позовом до ДП «Ватутінське вантажно-транспортне управління» про стягнення 3 922 800 грн збитків, завданих протиправним демонтажем під'їзної залізничної колії.

Рішенням Господарського суду Черкаської області від 09.12.2019 у справі № 925/1110/19 у задоволенні позову відмовлено повністю.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 10.06.2020 апеляційну скаргу ТОВ «Фарм Процесінг» залишено без задоволення, рішення

Господарського суду Черкаської області від 09.12.2019 у справі № 925/1110/19 без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Стаття 1166 ЦК України встановлює загальні підстави для відшкодування шкоди в рамках позадоговірних (деліктних) зобов'язань. Деліктне (позадоговірне) зобов'язання виникає там, де заподіювач шкоди і потерпілий не перебували між собою у зобов'язальних відносинах або шкода виникла незалежно від існуючих між сторонами зобов'язальних правовідносин. У деліктних зобов'язаннях діє принцип відповідальності за вину. Тобто деліктна відповідальність за загальним правилом настає за наявності вини заподіювана шкоди.

Загальними підставами для покладення відповідальності на особу, яка заподіяла шкоду, за змістом статті 1166 ЦК України є: протиправна поведінка особи, що заподіяла шкоду; шкідливий результат такої поведінки, тобто настання, наявність самої шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою і настанням шкоди; вина особи у заподіянні шкоди.

За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає.

Цивільно-правова відповідальність – це покладення на правопорушника заснованих на законі невігідних правових наслідків, які полягають у позбавленні його певних прав або в заміні невиконання обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового. Протиправна поведінка особи може виявлятися у прийнятті нею неправомірного рішення або у неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). Протиправною у цивільному праві вважається поведінка, яка порушує імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються права іншої особи. Під шкодою розуміється матеріальна шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права, та (або) применшенні немайнового блага (життя, здоров'я тощо). Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди.

Протиправна поведінка особи може виявлятися у прийнятті нею неправомірного рішення або у неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). Протиправною у цивільному праві вважається поведінка, яка порушує імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються права іншої особи.

Під шкодою розуміється матеріальна шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права та (або) применшенні немайнового блага (життя, здоров'я тощо).

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди.

Така правова позиція висловлена Верховним Судом, зокрема, у постановках від 20.10.2020 у справі № 910/17533/19, від 21.04.2020 у справі № 904/3189/19, від 10.12.2018 у справі № 902/320/17.

Відповідно до статті 1192 ЦК України, з урахуванням обставин справи, суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

Згідно зі статтями 13, 74 ГПК України на позивача покладений обов'язок доведення обставин щодо наявності правових підстав для застосування до відповідача заходів цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків.

Під час розгляду цієї справи, надавши оцінку всім наявним у матеріалах справи доказам, судами попередніх інстанцій встановлено, що відповідачем демонтовані складові залізничних колій, рейки та шпали, яких не було у складі майна позивача. Ураховуючи встановлене, суди дійшли висновку, що позивачем не доведено належними доказами, що демонтована відповідачем частина колії інв. № 065 є власністю позивача (належна йому під'їзна залізнична колія № 24).

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 17.11.2020 у справі № 925/11110/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93296144>.

Див. також постанови ВС від 18.11.2020 у справі № 04/5026/803/2012, від 17.03.2021 у справі № 903/754/19.

Поведінка державних органів повинна бути максимально прозорою, відкритою та зрозумілою для всіх учасників правовідносин, а порушення встановлених законами правил та невиконання покладених на державні органи обов'язків матиме наслідком покладення на такі органи відповідальності та спричинить необґрунтовані додаткові витрати. Тож державні органи, виконуючи покладені на них обов'язки, повинні здійснювати свою діяльність таким чином, щоб не допускати та уникати ситуацій, внаслідок яких держава нестиме додаткові матеріальні і репутаційні ризики

ВС розглянув касаційну скаргу Київської митниці Держмитслужби на рішення Господарського суду міста Києва від 25.11.2019 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 13.05.2020 у справі за позовом Фірма "ВАН ХЕЕС" ГмбХ до Київської митниці Держмитслужби, Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди у розмірі 27 965,60 євро.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

21.06.2019 Фірма "Ван Хеес" ГмбХ звернулася до Господарського суду міста Києва з позовом до Київської митниці ДФС, правонаступником якої є Київська митниця Держмитслужби, та Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди у сумі 27 965,60 євро.

Рішенням від 25.11.2019 Господарський суд міста Києва позов задовольнив частково; стягнув з Державного бюджету України через Державну казначейську службу України на користь Фірми "Ван Хеес" ГмбХ (реєстраційний номер компанії HRB 17503) шкоду в сумі 27 965,60 євро; в іншій частині позовних вимог щодо стягнення з відповідачів на користь позивача 7 720,58 євро в рахунок відшкодування витрат, здійснених позивачем для відновлення свого порушеного права, та 44 109 євро упущеної вигоди – відмовив.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 13.05.2020 апеляційну скаргу Київської митниці Держмитслужби залишено без задоволення, рішення Господарського суду міста Києва від 25.11.2019 у справі № 910/8124/19 залишене без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Судами попередніх інстанцій під час розгляду справи встановлено, що товар, вилучений Київською митницею ДФС на підставі протоколу про порушення митних правил від 24.04.2017 № 213/12500/17, зберігався на складі ТОВ "Митний термінал "Калинівка" на підставі укладеної з Київською митницею ДФС договору позички складського приміщення № 5 від 16.01.2017 (т. 2, а. с.103–106). У подальшому, у зв'язку із закінченням строку дії зазначеного договору позички, вилучений Київською митницею ДФС товар 15.03.2018 було передано на зберігання іншому зберігачу – ТОВ "Юс ВіЧі", що підтверджується відповідним актом про передачу-приймання товарів на відповідальне зберігання.

Водночас судами попередніх інстанцій встановлено, що за результатами проведеного в ході досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12017110140001511 огляду складського приміщення, розташованого за адресою: Київська обл., Васильківський район, смт Калинівка, вул. Індустріальна, 7, в якому зберігалися харчові добавки до ковбасних виробів вагою 6 480 кг, вилучені 24.04.2017 на підставі протоколу про порушення митних правил № 0213/12500/17, було встановлено невідповідність умов зберігання вимогам Санітарних правил і норм по застосуванню харчових добавок, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.07.1996 № 222; засоби контролю температури та вологості у складському приміщенні відсутні, фіксація параметрів не проводиться, записів про наявність боротьби зі шкідниками не надавалося, медичні книжки працівників складу на момент огляду не надані. За таких обставин суд дійшов висновку, що повернення товару позивачу у визначений статтею 242 Митного кодексу України строк не призвело б до відновлення його порушеного права, оскільки порушення умов зберігання товару та санітарних норм матиме наслідком неможливість його

реалізації та отримання позивачем його вартості. Крім того, апеляційний суд встановив сплив строку придатності вилученого товару, що виключає доцільність повернення його позивачу з метою відновлення його порушено права.

Отже, суди попередніх інстанцій, аналізуючи обставини справи № 910/8124/19 та оцінюючи надані сторонами докази, дійшли обґрунтованого висновку, що шкода, завдана позивачу, спричинена саме неправомірною діяльністю Київської митниці ДФС, оскільки вилучений товар після скасування відповідних рішень державного органу так і не був повернений позивачу, а сплив строку придатності вилученого товару виключає можливість відновити порушене право позивача на належне митне оформлення та подальшу реалізацію такого товару.

ВС вважає необґрунтованими доводи скаржника, викладені у пункті 27 описової частини цієї постанови, оскільки місцевим судом було встановлено факти неодноразових звернень позивача з відповідними адвокатськими запитами з метою встановлення фактичного місця перебування та подальшої долі вилучених товарів. Судами попередніх інстанцій встановлено, що товар на момент звернення позивача до суду з відповідним позовом не був розмитнений, а також не був повернутий позивачу. Також судами не було встановлено факту реалізації вилученого товару та його утилізації. Водночас апеляційним судом встановлено, що строк придатності товару закінчився.

Отже, повернення вилученого митницею товару не матиме наслідком відновлення порушеного права, оскільки реалізація такого товару не призведе до отримання очікуваного прибутку від кінцевого споживача.

Державний орган, від якого надійшла адміністративна справа про притягнення до адміністративної відповідальності директора ПП "ВКФ "Вікос" та який був обізнаний про розгляд такої справи і прийняте у ній рішення, повинен був слідкувати за розглядом його справи в суді та не був позбавлений можливості ознайомитися з повним текстом зазначеної ухвали в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Зазначене відповідає рішенням Європейського суду з прав людини від 03.04.2008 у справі "Пономарьов проти України", який підкреслив, що сторони у розумні інтервали часу повинні вживати заходів, щоб дізнатися про стан відомого їм судового провадження та зобов'язані сумлінно користуватися наданими їм процесуальними правами.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 20.10.2011 у справі "Рисовський проти України" (заява N 29979/04) сформульовано висновки, відповідно до яких Суд підкреслює особливу важливість принципу "належного урядування". Він передбачає, що у разі коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб (рішення у справах "Беелер проти Італії" [ВП], заява № 33202/96, п. 120, ECHR 2000-I, "Онер'їлдіз проти Туреччини" [ВП], заява № 48939/99, п. 128, ECHR 2004-XII, "Megadat.com S.r.l. проти Молдови", заява № 21151/04, п. 72, від 08.04.2008, і "Москаль проти Польщі", заява № 10373/05, п. 51, від 15.09.2009). Зокрема, на державні органи

покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок (рішення у справах "Лелас проти Хорватії", заява № 55555/08, п. 74, від 20.05.2010, і "Тошкуце та інші проти Румунії", заява № 36900/03, п. 37, від 25.11.2008) і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси (рішення у справах "Онер'їлдіз проти Туреччини", п. 128, та "Беелер проти Італії", п. 119).

Державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (рішення у справі "Лелас проти Хорватії" (Lelas v. Croatia), п. 74). Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються (*mutatis mutandis*, рішення у справі "Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки" (Pincova and Pine v. The Czech Republic), п. 58, а також рішення у справі "Гаші проти Хорватії" (Gashi v. Croatia), заява № 32457/05, п. 40, від 13.12.2007, та у справі "Трго проти Хорватії" (Trgo v. Croatia), заява № 35298/04, п. 67, від 11.06.2009).

Верховний Суд звертає увагу на те, що з урахуванням зазначеної практики ЄСПЛ, поведінка державних органів повинна бути максимально прозорою, відкритою та зрозумілою для всіх учасників правовідносин, а порушення встановлених законами правил та невиконання покладених на державні органи обов'язків матиме наслідком покладення на такі органи відповідальності та спричинить необґрунтовані додаткові витрати. Тож державні органи, виконуючи покладені на них обов'язки, повинні здійснювати свою діяльність таким чином, щоб не допускати та уникати ситуацій, внаслідок яких держава нестиме додаткові матеріальні і репутаційні ризики.

Зважаючи на зазначену практику ЄСПЛ та встановлені у цій справі судами попередніх інстанцій обставини, стягнення з державного бюджету завданої позивачу шкоди є логічним наслідком непослідовної та необґрунтованої діяльності державного органу – Київської митниці ДФС.

Оскільки передбачені статтею 1173 ЦК України умови для притягнення Київської митниці ДФС до відповідальності у вигляді стягнення шкоди судами на підставі наявних у матеріалах справи доказів досліджено та фактично встановлено, колегія суддів КГС ВС не вбачає підстав вважати, що під час розгляду справи № 910/8124/19 судами допущено порушення, які підтверджують неналежний розгляд справи чи невстановлення судами обставин, які є суттєвими для можливості ухвалення відповідних рішень. Водночас інші доводи, зазначені у пунктах 25–28, не спростовують висновків судів першої і апеляційної інстанцій та не підтверджують факту наявності обставин, які вплинули на правильність розгляду справи.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 04.12.2020 у справі № 910/8124/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93962739>.

Див. також постанови ВС від 02.03.2021 у справі № 911/2371/19, від 31.03.2021 у справі № 910/9916/17.

За подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, судовий збір не справляється

ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Октант-центр" на ухвалу Господарського суду Хмельницької області від 04.03.2020 та постанову Північно-західного апеляційного господарського суду від 22.06.2020 у справі за позовом ТОВ "Октант-центр" до Державної архітектурно-будівельної інспекції України, Хмельницької міської ради, Державної казначейської служби України про відшкодування заподіяної майнової шкоди (збитків) у розмірі 134 904 728 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

24.12.2019 на адресу Господарського суду Хмельницької області надійшла позовна заява ТОВ "Октант-Центр" до Державної архітектурно-будівельної інспекції України, Хмельницької міської ради, Державної казначейської служби України про стягнення з Державного бюджету України та з Хмельницької міської ради солідарно майнової шкоди (збитків) на суму 134 904 728 грн в межах справи № 924/159/14 про банкрутство ТОВ "Октант-центр".

Ухвалою Господарського суду Хмельницької області від 04.03.2020 у справі № 924/159/14 позовну заяву та додані до неї документи повернуто ТОВ "Октант-центр".

Постановою 22.06.2020 Північно-західний апеляційний господарський суд апеляційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю "Октант-центр" залишив без задоволення; ухвалу Господарського суду Хмельницької області від 04.03.2020 у справі № 924/159/14 залишив без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Судами не враховано, що стаття 1173 ЦК України, на яку посилався позивач у позовній заяві, є спеціальною та передбачає певні особливості, характерні для розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності. Також законодавцем передбачені особливості справляння судового збору за розгляд цієї категорії справ судом. Так, пунктом 13 частини другої статті 3 Закону України "Про судовий збір" передбачено, що за подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, судовий збір не справляється.

ВС звертає увагу, що місцевий та апеляційний суди, надаючи оцінку предмету та підставам, визначеним позивачем у заяві, повинні керуватися принципом *jura novit curia* ("суд знає закони"), відповідно до якого суд під час розгляду справи має самостійно перевірити доводи сторін та, з'ясувавши при розгляді справи, що сторона або інший учасник судового процесу на обґрунтування своїх вимог або заперечень посилається не на ті норми права, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснити правильну правову кваліфікацію таких правовідносин та застосувати для прийняття рішення ті норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини.

Тож місцевий суд, надаючи оцінку предмету, підставам позову та суб'єктному складу, визначеному скаржником у позовній заяві, повинен був застосувати положення частини другої статті 3 Закону України "Про судовий збір", якою передбачено випадки, за яких судовий збір не справляється. Апеляційний суд, здійснюючи перегляд справи в апеляційному порядку, зазначених вимог також не врахував, у зв'язку з чим дійшов помилкового висновку, що несплата позивачем судового збору за подання позовної заяви у цій категорії справ має оцінюватися як невиконання вимог ухвали про залишення позовної заяви без руху та є підставою для її повернення.

З огляду на зазначене ВС касаційну скаргу ТОВ "Октант-центр" задовольнив, постанову Північно-західного апеляційного господарського суду від 22.06.2020 та ухвалу Господарського суду Хмельницької області від 04.03.2020 у справі № 924/159/14 скасував, справу № 924/159/14 передав до Господарського суду Хмельницької області для подальшого розгляду на стадію відкриття провадження у справі за позовом ТОВ "Октант-центр" до Державної архітектурно-будівельної інспекції України, Хмельницької міської ради, Державної казначейської служби України про відшкодування заподіяної майнової шкоди (збитків) у розмірі 134 904 728 грн.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29.12.2020 у справі № 924/159/14 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93962778>.

Пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б отримані в разі укладення договору і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною та достатньою причиною, яка позбавила можливості отримати прибуток

ВС розглянув касаційну скаргу АТ "Укртрансгаз" на постанову Північного апеляційного господарського суду від 15.10.2020 та рішення Господарського суду Черкаської області від 23.07.2020 в частині задоволення позову у справі № 925/1525/19 за позовом ТОВ "Агенція інвестиційного менеджменту"

до АТ "Укртрансгаз" в особі філії "Управління магістральних газопроводів "Черкаситрансгаз" про визнання протиправною бездіяльність та стягнення 15 921 541, 97 грн збитків.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У грудні 2019 року ТОВ "Агенція інвестиційного менеджменту" звернулось до Господарського суду Черкаської області з позовом до АТ "Укртрансгаз" про визнання протиправною бездіяльність відповідача щодо невиконання обов'язків за результатами відкритих торгів № UA-2017-07-31-00085-а та стягнення суми збитків у вигляді неoderжаного прибутку в розмірі 15 921 541,97 грн (з урахуванням заяви про зміну предмета позову від 27.02.2020).

Рішенням Господарського суду Черкаської області від 23.07.2020 позов задоволено частково. Стягнуто з АТ "Укртрансгаз" в особі філії "Управління магістральних газопроводів "Черкаситрансгаз" на користь ТОВ "Агенція інвестиційного менеджменту" 15 921 541,97 грн збитків та 238 823,13 грн судового збору. У задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновками, зробленими місцевим господарським судом, зазначаючи, що внаслідок недобросовісної та протиправної поведінки відповідача, зокрема порушення процедури закупівлі, передбаченої Законом України "Про публічні закупівлі", на стадії укладання договору, що призвело до неможливості його виконання позивачем та поставки електроенергії як товару, позивач був позбавлений того, на що він правомірно розраховував у разі належного укладення та виконання договору відповідачем, а саме отримання прибутку за наслідками постачання відповідачу електроенергії.

ОЦІНКА СУДУ

Позивач, вимагаючи відшкодування збитків, повинен довести три перші умови відповідальності, зокрема факт протиправної поведінки відповідача, розмір збитків, причинний зв'язок між ними. Вина боржника у порушенні презюмується та не підлягає доведенню позивачем; відсутність своєї вини доводить особа, яка завдала шкоди.

При цьому пред'явлення вимоги про відшкодування неoderжаних доходів (упущеної вигоди) покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б отримані в разі укладення договору і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила її можливості отримати прибуток.

Так, судами попередніх інстанцій досліджено фактичні обставини справи та встановлено, що оприлюднена замовником тендерна документація є, по суті, пропозицією з визначенням всіх істотних умов та представленням проєкту договору. Узявши участь у процедурі закупівлі електроенергії, позивач розраховував укласти з відповідачем відповідний договір, здійснювати постачання електроенергії та отримати прибуток за надання своїх послуг.

Господарськими судами попередніх інстанцій досліджено обставини, які свідчать про реальність намірів позивача на укладання договору, а саме: наявність у позивача ліцензії на постачання електричної енергії; позивач має укладений договір з ДП "Енергоринок" про купівлю-продаж електричної енергії, дія якого продовжувалася і за яким позивач здійснював купівлю електричної енергії; позивач раніше мав договірні відносини з відповідачем та постачав йому електричну енергію; позивач взяв участь у процедурі закупівлі електроенергії на 2018 рік, подав найбільш економічно вигідну пропозицію та був визнаний переможцем процедури закупівлі; тендерна пропозиція позивача забезпечена банківською гарантією № KIEG267035970 від 30.08.2017 на суму 5 000 000 грн, бенефіціаром якої визначено ПАТ "Укртрансгаз" в особі філії УМГ "Черкаситрансгаз"; позивачем вчинено всі необхідні дії, спрямовані на укладення договору про закупівлю робіт, та направлено відповідачу підписані договори про закупівлю та про заставу разом з додатками, що вимагалися тендерною документацією.

Однак через недобросовісну та протиправну поведінку відповідача не була досягнута мета тендерної процедури – укладення договору купівлі-продажу електричної енергії та виконання його умов. Тобто позивач як переможець торгів був протиправно позбавлений того, на що він правомірно розраховував у разі належного укладення та виконання договору відповідачем, а саме отримання прибутку за наслідками постачання відповідачу електроенергії.

Аналогічна правова позиція викладена ВС у постанові від 23.10.2019 під час розгляду спору в подібних правовідносинах між тими ж сторонами у справі № 909/190/18.

Звертаючись з позовом ТОВ "Агенція інвестиційного менеджменту" здійснено розрахунок розміру прибутку (упущеної вигоди), який планувало одержати у разі виконання договору закупівлі, що становить різницю між вартістю обсягу електричної енергії, що мав бути переданий відповідачу, та собівартістю такого обсягу електричної енергії на ринку за вирахуванням податку на прибуток. Перевіривши наданий позивачем розрахунок, господарські суди попередніх інстанцій вказали про правильність такого розрахунку.

Ураховавши наведені положення законодавства, якими урегульовано підстави та порядок відшкодування збитків, та надавши оцінку доказам, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що в діях відповідача наявний склад усіх елементів цивільного правопорушення: протиправна поведінка відповідача, яка виражена у вигляді ухилення від виконання обов'язків за результатами відкритих торгів № UA-2017-07-31-000085-а; завдані збитки у вигляді упущеної вигоди, розмір яких підтверджується розрахунком, наведеним у позовній заяві; причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та завданими збитками. При цьому, відповідач не довів відсутності вини у своїх діях. Наведене свідчить про наявність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача 15 921 541,97 грн збитків у вигляді неодержаного доходу.

Твердження скаржника про те, що у спірних правовідносинах не було порушено прав та інтересів позивача, колегією суддів відхилені, оскільки відповідач, не визнавши торги такими, що не відбулись, згідно з вимогами Закону України "Про публічні закупівлі" був зобов'язаний укласти з позивачем договір та виконувати його умови, однак належним чином оформлений договір між учасниками тендерної процедури з вини відповідача не було укладено.

Посилання скаржника на те, що позивач не звертався до суду з позовом про укладення договору в судовому порядку, а тому погодився про те, що договір купівлі-продажу електричної енергії від 05.10.2017 № 1710000119 не створює правових наслідків для відповідача, є помилковим, оскільки подання або неподання позову про визнання договору укладеним не може свідчити про певні правові наслідки для відповідача.

Доводам відповідача (які ідентичні доводам, зазначеним в апеляційній скарзі) про те, що розрахунок позивачем упущеної вигоди (неотриманого доходу) є суто теоретичними, побудованими на можливих очікуваннях отримання певного доходу та не підтвержені відповідними первісними бухгалтерськими документами, які б свідчили про завдання шкоди позивачу в цій справі у вигляді упущеної вигоди у заявленому в позові розмірі, судом апеляційної інстанції була надана відповідна оцінка та встановлено, що такі доводи спростовуються власним волевиявленням відповідача, яке виявилось в тому, що він самостійно визначив обсяг електроенергії, який планувалася ним до закупівлі. Саме з цього обсягу позивач і розраховував на отримання певного прибутку. Тож зазначені доводи зводяться до переоцінки доказів та встановлених судами попередніх інстанцій обставин справи, що згідно з положеннями статті 300 ГПК України виходить за межі повноважень суду касаційної інстанції.

Аргументи касаційної скарги в частині того, що у позивача відсутні підстави для обрання такого способу захисту його прав як стягнення збитків у зв'язку з несхваленням договору про закупівлю з учасником, який визнаний переможцем торгів, колегія суддів відхилила, оскільки за змістом статті 241 ЦК України правочин, який не був в подальшому схвалений особою, не створює наслідків виникнення прав і обов'язків за договором, в той час як положеннями глави 82 ЦК України обумовлено підстави для стягнення шкоди у позадоговірних відносинах сторін, що узгоджується з обраним позивачем способом захисту свої прав.

Решта аргументів касаційної скарги відповідача стосуються з'ясування обставин, вже встановлених судами попередніх інстанцій, та переоцінки вже оцінених ними доказів у справі. Проте касаційна інстанція згідно із частиною другою статті 300 ГПК України не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

Ураховуючи зазначене, КГС ВС дійшов висновку, що доводи скаржника спростовуються викладеними обставинами та не доводять порушення або неправильного застосування місцевим та апеляційним судами норм матеріального права. Порушення судами попередніх інстанцій норм процесуального права при ухваленні оскаржуваних рішень, як про те вказує скаржник, судом касаційної інстанції не встановлено.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13.01.2021 у справі № 925/1525/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94320703>.

Див. також постанову ВС від 11.02.2021 у справі № 910/18996/16, від 17.03.2021 у справі № 916/1740/18.

Оскільки позивач визначив відповідачами органи державної влади, які є юридичними особами, та заявив вимогу лише про відшкодування шкоди і така не об'єднана з вимогою вирішити публічно-правовий спір за суб'єктним критерієм згідно із частиною першою статті 4 ГПК України, спір належить до юрисдикції господарського суду

ВС розглянув касаційну скаргу фізичної особи – підприємця Гейдарової Віти Миколаївни на постанову Північного апеляційного господарського суду від 09.09.2020 та на ухвалу Господарського суду міста Києва від 07.07.2020 у справі за позовом фізичної особи – підприємця Гейдарової В.М. до Головного управління ДФС у м. Києві, прокуратури міста Києва про відшкодування 1 114 688,91 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У липні 2020 року фізична особа – підприємець Гейдарова Віта Миколаївна (далі – ФОП Гейдарова В. М., позивач, скаржник, касатор) звернулася до Господарського суду міста Києва з позовом до Головного управління ДФС у м. Києві, прокуратури міста Києва, за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідачів – Головного управління Державної казначейської служби України у м. Києві, про стягнення 1 114 688,91 грн коштів на відшкодування шкоди в загальному розмірі, з яких 48 000 грн – упущена вигода, 130 000 грн – кредиторська заборгованість за адвокатські послуги, 836 688,91 грн – штрафні санкції за несвоєчасне виконання зобов'язань за договором, укладеним з ТОВ "ВКФ "Навімет", 100 000 грн – моральна шкода.

07.07.2020 Господарський суд міста Києва у справі № 910/9554/20 постановив ухвалу, якою відмовив у відкритті провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 175 ГПК України, дійшовши висновку, що заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

09.09.2020 Північний апеляційний господарський суд прийняв постанову, якою ухвалу суду першої інстанції залишив без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Предметом позову є відшкодування шкоди, завданої позивачеві протиправними діями органу досудового розслідування та прокуратури, вчиненою під час здійснення публічно-владних управлінських функцій у кримінальних провадженнях.

Згідно зі статтею 5 КАС України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом: 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

За частиною п'ятою статті 21 КАС України вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Позивач, заявляючи вимогу про відшкодування шкоди заподіяної протиправною бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, не ставить позовної вимоги про вирішення публічно-правового спору. Тому відповідно до частини п'ятої статті 21 КАС України заявлені у позові вимоги мають вирішуватися за правилами цивільного чи господарського судочинства залежно від суб'єктного складу учасників спору.

Відповідно до частини першої статті 45 ГПК України сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути особи, зазначені у статті 4 цього Кодексу.

До таких осіб згідно із частиною першою статті 4 ГПК України належать: юридичні особи, фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування.

У справі, яка розглядається, сторонами спору є ФОП Гейдарова В. М. (позивач), Головне управління ДФС у м. Києві, прокуратура міста Києва (відповідачі).

Отже, оскільки позивач визначив відповідачами органи державної влади, які є юридичними особами, та заявив вимогу лише про відшкодування шкоди і така вимога не об'єднана з вимогою вирішити публічно-правовий спір за суб'єктним критерієм згідно із частиною першою статті 4 ГПК України, спір належить до юрисдикції господарського суду.

Близького за змістом висновку ВП ВС дійшла у постановках від 15.03.2018 у справі № 461/1930/16-ц, від 27.02.2019 у справі № 405/4179/18, від 05.06.2019 у справі № 454/1690/16, від 14.04.2020 у справі № 925/1196/18.

Враховуючи наявність висновків ВП ВС щодо юрисдикції у подібних правовідносинах, суд не вбачає підстав для передачі справи на розгляд ВП ВС, оскільки відповідно до частини шостої статті 302 ГПК України справа підлягає передачі на розгляд ВП ВС, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, крім випадків, якщо: 1) учасник справи, який оскаржує судові рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції; 2) учасник справи, який оскаржує судові рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної чи суб'єктної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах; 3) ВП ВС у вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах.

З наведених норм права вбачається, що справа може бути передана на розгляд ВП ВС на підставі частини шостої статті 302 ГПК України лише за відсутності всіх трьох зазначених у цій частині ознак. У випадку наявності хоча б однієї з перелічених ознак справа не підлягає передачі до ВП ВС (аналогічна правова позиція викладена в ухвалі ВП ВС від 13.01.2020 у справі № Б-39/02-09).

Водночас, скаржник не обґрунтував порушення судом правил предметної чи суб'єктної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Згідно з позицією Європейського суду з прав людини процедурні гарантії, закріплені в статті 6 Конвенції, гарантують кожному право подання скарги щодо його прав та обов'язків цивільного характеру до суду чи органу правосуддя. Таким чином втілюється право на звернення до суду, одним з аспектів якого є право доступу, тобто право розпочати провадження у судах з цивільних питань. Кожен має право на подання до суду скарги, пов'язаної з його або її правами та обов'язками; на це право, що є одним з аспектів права на доступ до суду, може посилається кожен, хто небезпідставно вважає,

що втручання у реалізацію його або її прав є неправомірним (рішення ЄСПЛ у справі "Голдер проти Сполученого Королівства").

З огляду на викладене КГС ВС визнав висновки судів попередніх інстанцій щодо непідвідомості цього спору судам господарської юрисдикції помилковими, а отже, відмова у відкритті провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 175 ГПК України є передчасною, необґрунтованою та такою, що не відповідає наведеним нормам процесуального права.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 22.02.2021 у справі № 910/9554/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066774>.

Збитки - це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ сторони, що обмежує його інтереси як учасника певних господарських відносин і проявляється у витратах, зроблених кредитором, втраті або пошкодженні майна, а також у не одержаних кредитором доходах, які б він одержав, якби зобов'язання було виконано боржником. Відповідальність у вигляді відшкодування збитків може бути покладено на особу за наявності в її діях складу цивільного правопорушення. На позивача покладається обов'язок довести наявність збитків, протиправність поведінки заподіявача збитків та причинний зв'язок між такою поведінкою із заподіяними збитками. У свою чергу, відповідач повинен довести, що в його діях відсутня вина у заподіянні збитків

ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ "Діатом" на рішення Господарського суду Харківської області від 02.09.2020, постанову Східного апеляційного господарського суду від 07.12.2020 та додаткову постанову Східного апеляційного господарського суду від 14.12.2020 за позовом ТОВ "Діатом" до ТОВ "Харківське фармацевтичне підприємство "Здоров'я народу" про стягнення 4 951 321,59 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

02.06.2020 Товариство з обмеженою відповідальністю "Діатом" (далі – позивач) подало позовну заяву про стягнення з Товариства з обмеженою відповідальністю "Харківське фармацевтичне підприємство "Здоров'я народу" (далі – відповідач) 4 951 321,59 шкоди з покладенням на відповідача судових витрат.

02.09.2020 Господарський суд Харківської області ухвалив рішення (залишене без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 07.12.2020) про відмову в позові, з покладенням на позивача 30 000 грн витрат відповідача на правничу допомогу.

Погодившись з рішенням суду першої інстанції по суті, апеляційний суд мотивував рішення недоведенням позивачем факту та розміру заподіяних відповідачем збитків; відсутністю у позивача обов'язку доводити вину відповідача, оскільки в правовідносинах з відшкодування шкоди діє презумпція вини завдавача шкоди, а наявність правової підстави для спірної суми збитків відповідно до частини першої

статті 159 ЦПК України підтверджується резолютивними частинами рішень у справах № 643/17865/18 та № 635/4173/19, у яких за заявою відповідача були вжиті заходи до забезпечення позову, що скасовані апеляційним судом, а позовні вимоги залишені без розгляду. Також апеляційний суд зазначив, що підстави відхилення тендерних пропозицій позивача, у яких він був визнаний переможцем (у лютому та березні 2019: тендер-1, тендер-3), не містять посилання на забезпечувальні заходи у справах № 643/17865/18 та № 635/4173/19, зазначена позивачем недоотримана ним вартість лікарських засобів (як різниця між закупівельною ціною та ціною продажу згідно з тендерною документацією) не є збитками, оскільки позивач не довів неможливості продажу того самого товару в подальшому за ціною, зазначеною в тендерній документації.

У своїх висновках апеляційний суд врахував строк обігу і придатності ліків та обставини продажу позивачем 03.06.2019 товару за аналогічним найменуванням і в кількості, співмірній з кількістю товару, що підлягав продажу за умовами тендеру-2 (в березні 2019 року).

14.12.2020 Східний апеляційний господарський суд виніс додаткову постанову про часткове задоволення заяви відповідача про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу у цій справі та стягнення з позивача 34 000 грн витрат на професійну правничу допомогу.

ОЦІНКА СУДУ

Правовідносини щодо відшкодування збитків врегульовані, зокрема і положеннями глави 25 "Відшкодування збитків у сфері господарювання" ГК України та глави 82 "Відшкодування шкоди" Розділу III "Окремі види зобов'язань" книги п'ятої "Зобов'язальне право" ЦК України.

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (частина перша статті 225 ГК України).

Отже, збитки – це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ сторони, що обмежує його інтереси як учасника певних господарських відносин і проявляється у витратах, зроблених кредитором, втраті або пошкодженні майна, а також у не одержаних кредитором доходах, які б він одержав, якби зобов'язання було виконано боржником.

Відповідальність у вигляді відшкодування збитків може бути покладено на особу за наявності в її діях складу цивільного правопорушення. На позивача покладається обов'язок довести наявність збитків, протиправність поведінки

заподіювача збитків та причинний зв'язок між такою поведінкою із заподіяними збитками. У свою чергу, відповідач повинен довести, що в його діях відсутня вина у заподіянні збитків.

КГС ВС звернувся до правової позиції ВП ВС, що викладена, зокрема, в постановках від 12.03.2019 у справі №920/715/17 та від 14.04.2020 у справі № 925/1196/18.

Поряд з цим, вирішуючи питання про відшкодування збитків, заявлених на підставі статтею 159 ЦПК України (відшкодування збитків, заподіяні забезпеченням позову), судам також слід виходити з такого.

Положеннями статті 13 ЦК України визначено, що цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства. Не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція. У разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами другою – п'ятою цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Отже, відшкодування шкоди, заподіяної забезпеченням позову, є способом захисту прав та інтересів і одночасно мірою юридичної відповідальності.

При цьому в усіх правовідносинах з відшкодування шкоди діє презумпція завдавача шкоди.

У зв'язку з цим до предмета доказування у цих правовідносинах і, відповідно, до предмету оцінки судом належать обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (частина друга статті 76 ГПК України), а саме умови і підстави застосування частини першої статті 159 ЦПК України, якими є те, що ризик здійснення процесуальних дій лежить виключно на учасниках спору, при цьому за відповідачем у справі (за основним позовом) закріплено спеціальне право вимагати відшкодування збитків, які йому заподіяні у результаті застосування забезпечення позову.

Скористатися цим правом він може, якщо вимоги позивача (за основним позовом) не будуть задоволені (повністю або частково) судом (третейським судом, міжнародним комерційним арбітражем), у випадку закриття провадження або залишення позовної заяви без розгляду з інших підстав, ніж зазначені у частині першій статті 155 ЦПК України.

При цьому до предмета доказування не входить безумовне встановлення вини особи, яка ініціювала прийняття заходів забезпечення позову.

Право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, ґрунтуються на прямій вказівці закону (частина перша статті 159 ЦПК України).

У цій категорії справ принцип вини трансформується через принцип добросовісності. Недодержання принципу добросовісності перетворюється на винну поведінку, оскільки протиправне порушення суб'єктивних цивільних прав особи є прямим наслідком дій зобов'язаної особи, яка, з огляду на конкретні обставини могла усвідомлювати характер своїх дій як таких, що можуть завдати шкоди.

Безпідставна відмова у відшкодуванні таких збитків означає відсутність необхідного попереджувального впливу на осіб, які заявили безпідставну вимогу про забезпечення позову.

До підстав та умов застосування частини першої статті 159 ЦПК України належать:

1) добросовісність/недобросовісність дій особи (відповідача) при заявленні клопотань про забезпечення позову; 2) зловживання/незловживання правом; 3) підстави відмови (відповідачу у спірних правовідносинах) у пред'явленому ним позові до позивача, підстави закриття провадження або залишення позовної заяви без розгляду, чи було зловживання при заявленні клопотання про забезпечення позову.

Отже, підставою цивільно-правової відповідальності особи, яка заявила клопотання про вжиття заходів забезпечення позову, є сам факт заподіяння іншій особі (протилежній стороні у основному спорі) шкоди внаслідок вжиття судом таких заходів. Особливістю такої відповідальності є опосередкований характер завдання шкоди, оскільки самі процесуальні дії, які безпосередньо завдають шкоди, вчиняє суд (накладає арешт та забороняє вчиняти певні дії), однак до відповідальності притягується особа, за ініціативою якої судом були вчинені такі дії.

При з'ясуванні, чи є доведеним причинний зв'язок між виникненням збитків та вжиттям судом заходів забезпечення позову, підлягають встановленню такі обставини: чи реалізація свого суб'єктивного процесуального права на позов була протиправною, лише з метою завдати шкоди позивачу, оскільки учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається (частина перша статті 43 ГПК України, частина перша статті 44 ЦПК України), а до основних засад (принципів) як цивільного, так і господарського судочинства віднесено неприпустимість зловживання процесуальними правами (пункт 11 частини третьої статті 2 ЦПК України, пункт 11 частини третьої статті 2 ГПК України).

Отже, для встановлення причинного зв'язку суду слід з'ясувати протиправність дій відповідача, які повинні передувати настанню збитків, і шкідливі наслідки протиправної поведінки.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 02.03.2021 у справі № 922/1742/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95573510>.

Див. також постанову ВС від 13.05.2021 у справі № 910/3987/20.

Особливістю відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (крім випадку відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, – стаття 1188 ЦК України), є те, що володілець такого джерела зобов'язаний відшкодувати завдану шкоду незалежно від його вини. Перед потерпілим несуть однаковий обов'язок відшкодувати завдану шкоду як винні, так і невинні володільці об'єктів, діяльність з якими є джерелом підвищеної небезпеки

ВС розглянув касаційну скаргу АТ "Українська залізниця" в особі регіональної філії "Придніпровська залізниця" АТ "Українська залізниця" на постанову Центрального апеляційного господарського суду від 29.12.2020 за позовом Акціонерного товариства "Українська залізниця" в особі регіональної філії "Придніпровська залізниця" Акціонерного товариства "Українська залізниця" до фізичної особ – підприємця ОСОБА_1 про відшкодування збитків в сумі 153 100,39 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

28.05.2020 АТ "Українська залізниця" в особі регіональної філії "Придніпровська залізниця" АТ "Українська залізниця" (далі – позивач) подало позов до фізичної особи – підприємця ОСОБА_1 (далі – відповідач) про стягнення з відповідача на користь позивача 153 100,39 грн.

08.09.2020 Господарський суд Дніпропетровської області вирішив позов задовольнити повністю: стягнути з відповідача на користь позивача 153 100,39 грн шкоди з покладенням на відповідача витрат зі сплати судового збору.

29.12.2020 Центральний апеляційний господарський суд постановив про скасування рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 08.09.2020 з прийняттям нового рішення – про відмову в позові.

ОЦІНКА СУДУ

При завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки закон встановлює винятки, за яких на особу, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, не може бути покладено обов'язок з її відшкодування, якщо вона виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Особливістю відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (крім випадку відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, – стаття 1188 ЦК України), є те, що володілець такого джерела зобов'язаний відшкодувати завдану шкоду незалежно від його вини. Перед потерпілим несуть однаковий обов'язок відшкодувати завдану шкоду як винні, так і невинні володільці об'єктів, діяльність з якими є джерелом підвищеної небезпеки.

З огляду на презумпцію вини заподіювача шкоди (частина друга статті 1166 ЦК України) відповідальність відповідача у правовідносинах з відшкодування шкоди, спричиненої діяльністю, що є джерелом підвищеної небезпеки, має свої межі,

за якими відповідальність виключається: якщо буде доведено, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого (частина п'ята статті 1187 ЦК України). Водночас чинне законодавство не зберігає такої підстави для звільнення від відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки як вина потерпілого.

У зв'язку з цим розподіл між сторонами спору про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (крім випадку відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, – стаття 1188 ЦК України) обов'язків доказування і подання доказів (зокрема, відповідно до статті 74 ГПК України) здійснюється таким чином, що особа, якій завдано шкоду, подає докази, що підтверджують факт завдання шкоди за участі відповідача, розмір заподіяної шкоди, а також докази того, що саме відповідач її спричинив або є особою, яка відповідно до закону зобов'язана відшкодувати шкоду.

Тоді як обов'язок доведення умислу потерпілого або наявності непереборної сили законом покладається на володільця джерела підвищеної небезпеки, оскільки діє цивільно-правова презумпція заподіювача шкоди.

Підсумовуючи викладене, КГС ВС дійшов висновку, що, на відміну від загального порядку та умов відшкодування шкоди, встановлених ЦК України (стаття 1166), умовами відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (стаття 1187 ЦК України), є: (1) протиправність поведінки заподіювача шкоди, (2) наявність цієї шкоди у потерпілого і (3) причинного зв'язку між ними.

У цих висновках касаційний суд звертається до сталої правової позиції ВС в питанні умов для покладення відповідальності з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (крім випадку відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, – стаття 1188 ЦК України), що неодноразово викладалася, зокрема, в постановках від 05.06.2019 у справі № 461/8496/15-ц (провадження № 14-154цс19), від 21.04.2021 у справі № 450/4163/18 (провадження № 61-69св21), від 22.04.2021 у справі № 742/1378/18 (провадження № 61-5113св19), від 20.05.2021 у справі № 501/2015/16-ц (провадження № 61-7795св20) тощо.

Відповідно до статті 124 КУпАП порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, – тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року.

Частиною другою статті 139 цього Кодексу передбачено, що пошкодження автомобільних доріг, вулиць, дорожніх споруд, залізничних переїздів, трамвайних колій, технічних засобів регулювання дорожнього руху, самовільне знімання, закриття чи встановлення технічних засобів регулювання дорожнього руху, створення перешкод для дорожнього руху, в тому числі забруднення дорожнього

покриття, або невжиття необхідних заходів щодо їх усунення та попередження інших учасників руху про небезпеку, що виникла, або невжиття посадовими особами, відповідальними за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, утримання автомобільних доріг та вулиць, громадянами – суб'єктами господарської діяльності заходів щодо заборони руху підвідомчих технологічних транспортних засобів, сільськогосподарської техніки і машин на гусеничному ходу автомобільними дорогами і вулицями, покриття яких може бути пошкоджене, що спричинили пошкодження транспортних засобів, вантажів чи іншого майна, – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин і накладення штрафу на посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, утримання автомобільних доріг та вулиць, громадян – суб'єктів господарської діяльності – в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Отже, об'єктивну сторону та зміст порушень, наведених у зазначених нормах КУпАП, становить факт порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху зі спричиненням при цьому пошкодження, зокрема дорожніх споруд чи іншого майна.

Відсутність цього елемента як умови для адміністративної відповідальності виключає покладення на особу цієї відповідальності відповідно до санкцій зазначених статей КУпАП.

За змістом викладених норм ЦК України та КУпАП та з урахуванням наведених висновків (пункт 8.5) підстави для звільнення від цивільної відповідальності з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (зокрема, у ДТП, що сталося 14.02.2020 за участі транспортного засобу відповідача під його керуванням) відрізняються від підстав для звільнення відповідача від адміністративної відповідальності за це ж ДТП (за статтею 124, частиною другою статті 139 КУпАП), за яких, зокрема, було закрито провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбаченого статтею 124, частиною другою статті 139 КУпАП (пункт 4.2).

Ці відмінності полягають, зокрема, в тому, що для адміністративної відповідальності обов'язковою складовою умовою є вина учасника ДТП (відповідача), що керував відповідним транспортним засобом з габаритним вантажем та створив 14.02.2020 ДТП з пошкодженням майна позивача, тоді як за недоведеності вини у діях цього учасника ДТП (що мало місце у спірних правовідносинах в адміністративній справі) він звільняється від адміністративної відповідальності через відсутність складу адміністративного порушення.

Натомість, вина Відповідача для цивільної відповідальності цієї особи у вигляді відшкодування ним шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, за правилами

статті 1187 ЦК України, у ДТП, що сталася 14.02.2020 за участі транспортного засобу Відповідача під його керуванням, не має значення.

Водночас однією із спільних та обов'язкових умов для кожної із зазначених видів відповідальності є об'єктивна сторона кожного із цих видів відповідальності, тобто зміст порушення, який полягає у неправомірності дій відповідача (протиправність поведінки заподіювача шкоди) при здійсненні діяльності, що є джерелом підвищеної небезпеки (при керуванні транспортним засобом), внаслідок якої 14.02.2020 сталася ДТП із пошкодженням майна позивача.

Суд дійшов висновку про відсутність підстав для покладення на відповідача у спірних правовідносинах відповідальності за пошкодження майна позивача зі стягненням з відповідача спірної суми збитків через відсутність (недоведення доказами) однієї з обов'язкових, відповідно до статей 1166, 1187 ЦК України, умов для покладення відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, а саме відсутність протиправної поведінки відповідача як заподіювача шкоди у спірних правовідносинах. Дійшовши цього висновку, КГС ВС погодився з аналогічними аргументами відповідача у відзиві на касаційну скаргу (пункти 7.1, 7.2), окрім аргументів про порушення апеляційним судом правил юрисдикції при вирішенні спору в цій справі, оскільки в цій частині висновки апеляційного суду є правильними, тоді як Відповідач не довів невідповідності суб'єктного складу сторін справи у спірних правовідносинах положенням статей 4, 20 ГПК України.

Поряд з цим у зв'язку з висновком про відсутність підстав для покладення на відповідача у спірних правовідносинах з відшкодування позивачу шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки відповідача, через відсутність протиправної поведінки відповідача як складової умови для цієї відповідальності, касаційний суд не взяв до уваги передчасні у цій справі аргументи скажника (пункти 6.1, 6.2) про необхідність формування Верховним Судом висновку з питання застосування статті 79 ГПК України "Вірогідність доказів" у позадоговірних правовідносинах з відшкодування шкоди, а також щодо належних та допустимих доказів у спорах про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.

Водночас з огляду на висновок про відсутність підстав для покладення на відповідача у спірних правовідносинах відповідальності за пошкодження майна позивача через недоведення протиправної поведінки відповідача як заподіювача шкоди у спірних правовідносинах (пункт 8.9) КГС ВС зазначив, що незважаючи на правильність рішення апеляційного суду про відмову в задоволенні вимог позивача про стягнення з відповідача суми збитків за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, суд змінив мотивувальну частину цього рішення з викладенням його мотивів в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 31.05.2021 у справі № 904/2830/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97597866>.

Огляд практики розгляду Верховним Судом справ у спорах щодо недоговірних зобов'язань, якщо такі рішення ухвалені у спорах, віднесених до юрисдикції господарських судів. Рішення, внесені до ЄДРСР, за липень 2020 року – серпень 2021 року / упоряд. управління забезпечення роботи судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС ВС. Київ, 2021. 87 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua